

Kirjoitan, jag skriver, pisze

Kirjailija vieraassa kieliympäristössä

Noora Okkonen

Pro-gradu –tutkielma

Jyväskylän yliopisto - Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Kirjallisuuden oppiaine - Kirjoittamisen maisteriohjelma

Joulukuu 2005

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta	Humanistinen tiedekunta
Laitos	Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä	Okkonen, Noora
Työn nimi	Kirjoitan, jag skriver, pisze. Kirjailija vieraassa kieliympäristössä
Oppiaine	Kirjoittamisen maisteriohjelma
Työn laji	Pro gradu
Aika	Syksy 2005
Sivumäärä	43

TIIVISTELMÄ

Tutkielmassa tarkastellaan sitä, kuinka kirjailijan suhde kieleen muuttuu, kun hän työskentelee vieraassa kieliympäristössä. Tutkielman teemoja ovat lapsena opitun kielen merkitys kirjailijalle, identiteetin problematisoituminen vieraassa kieliympäristössä, kulttuurinen kaksikielisyys, kielellisen tietoisuuden avartuminen ja henkilökohtaisen kielen kehittyminen.

Osa tutkielmassa siteeratuista kirjailijoista on vaihtanut kieltä, jolla he kirjoittavat. Toiset työskentelevät vieraassa kieliympäristössä edelleen lapsena oppimallaan äidinkielellä. Kaikille kirjailijoille on yhteistä, että he ovat ulkomailla alkaneet pohtia mm. merkitysten arbitraarisuutta sekä kielen suhdetta kulttuuriin ja ihmisen identiteettiin. Heille on avautunut uusia näkökulmia, josta tarkastella entistä vivahteikkaampana näyttäytyvää maailmaa. Samalla kun kirjailija uudistaa käsityksiään kielestä, maailmasta ja minuudestaan, hän uudistaa usein myös työskentelytapojaan ja kirjallista tyyliään.

Henkilökohtaisen ilmaisun kehittäminen ja kieliyhteisön yhteisen kielen kehittäminen ovat osa kirjailijan työtä. Tutkielmassa käy ilmi, että vieraassa kieliympäristössä työskenteleminen on hedelmällistä kirjailijan kielellisen kehityksen kannalta.

Asiasanat: kirjailija, kieli, kieliympäristö, dialoginen kielikäsitelmä, identiteetti, kielellinen tietoisuus, kielen uudistuminen

Säilytyspaikka Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos / Kirjallisuus

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuskysymysten synty ja rajaus	1
1.2. Dialoginen kielikäsitys ja kirjailija kielen uudistajana	2
1.3. Kirjailijan kielen uudistuminen	4
2. LAPSENA OPITTU KIELI	6
2.1. Äidinkieli	6
2.2. Tietoisuuden syntyminen	7
2.3. Henkilökohtaiset merkitykset	9
2.4. Kielen tunnefunktio	10
3. KIELIYMPÄRISTÖN VAIHTAMISESTA KOITUVIA HANKALUUKSIA	13
3.1. Äidinkielen ja identiteetin ylläpitäminen vieraassa kieliympäristössä	13
3.2. Epäonnistuneet kokeilut vaihtaa kieltä	15
4. KIELTÄ VAIHTANEET KIRJAILIJAT	17
4.1. Kulttuurinen kaksikielisyys	17
4.2. Kokonaisvaltainen kommunikaatio	19
5. METAKIELELLISEN TIEDON KARTTUMINEN	21
5.1. Katsantokantojen avartuminen	21
5.2. Metaforisuuden lävistämä kieli.....	23
5.3. Kielen kulttuuritausta.....	24
5.4. Autoritääriäinen kieli ja kirjallisuuden kieli.....	27
6. HENKILÖKOHTAISEN KIELEN UUDISTUMINEN	30
6.1. Kielellisen tietoisuuden herääminen.....	30
6.2. Aila Meriluoto ja kielen konkretisoituminen.....	32
6.3. Pentti Saarikoski ja kielen kiinnittyminen omaan historiaansa	33
7. YHTEENVETO	35
7.1. Johtopäätökset.....	35
7.2. Loppusanat.....	37
PAINETUT LÄHTEET	38
SÄHKÖISET LÄHTEET	43

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuskysymysten synty ja rajaus

Opiskeluvuosiinani olen saanut jokapäiväisissä tilanteissa tuntumaa siihen, kuinka ihmiset aktivoituvat pohdiskelemaan kieltä ja sen käyttämistä joutuessaan vieraaseen kieliympäristöön. Olen matkustanut Euroopassa, Aasiassa ja Amerikoissa, solminut ystävyysuhteita ulkomaalaisten kanssa, työskennellyt monikulttuurisessa ympäristössä ja käynyt opiskelijavaihdossa. Yksi monikulttuuristen viestintätilanteiden toistuvista puheenaiheista ovat olleet kielet - niiden erilaisuus tai samankaltaisuus. Kuinka kääntää sellaiset sanat kuin saksan *Schadenfreude* tai venäjän *razbljuto* toisille kielille? Laukkaavatko hevoset *kopoti kopoti* vai *patataj patataj*? Kielten erilaisuus on kiehtovaa, sillä toisiin kieliin tutustuminen avaa uusia mahdollisuuksia tarkastella maailmaa ja antaa asioille nimiä.

Matkustinpa yksin tai yhdessä jonkun kanssa, kirjoitan aina matkoillani päiväkirjaa. Kirjoittamalla on hyvä tallentaa havaintoja, kokemuksia, ajatuksia ja tunteita. Monet muistot saa kirjoittamalla paremmin talteen kuin valokuvaamalla. Tuotteliaisuuteeni reissuilla liittyy myös voimistunut tarve kirjoittaa. Koti-ikäväni on suurelta osin ikävää suomen kieleen, kirkkaisiin ja vaivattomiin ajatuksiin.

Ihmisen kielellinen tieto kumuloituu ja kehittyy koko elämän ajan. Ihminen uusintaa jatkuvasti henkilökohtaista kieltään kohdatessaan erilaisia diskursseja, puhetapoja ja kieliä. (Dufva 2000, 35.) Kirjailijat ovat siitä erikoisia henkilöitä, että he pyrkivät työssään määrätietoisesti kehittämään kielenkäyttäjinä ja lisäksi kehittämään yhteistä kieltä. Kieli on kirjailijalle materiaali ja väline, jonka avulla ajatukset voidaan tehdä näkyviksi, tallentaa tulevaisuutta varten ja jakaa toisten ihmisten kanssa (Jääskeläinen 2002, 99).

Mitä äidinkieli merkitsee kirjailijalle? Millaisia vaikeuksia vieraassa kieliympäristössä kirjoittamiseen liittyy? Voiko kirjoituskieltä tai äidinkieltä vaihtaa? Kuinka kirjailijan kielellinen tietoisuus ja persoonallinen tyyli kehittyvät vieraassa kieliympäristössä? Nämä kysymykset ovat askarruttaneet mieltäni, kun olen lukenut kirjailijahaastatteluja. Nyt ne ovat myös teemoja, joita käsittelen tutkielmassani.

Tutkielman lähdeaineistoon sisältyy kirjallisuus- ja kielitieteellisiä tutkimuksia ja artikkeleita. Niiden ohella olen käyttänyt eri yhteyksissä julkaistuja haastatteluja, esitelmiä

ja esseitä, joissa kirjailijat kertovat kokemuksistaan vieraassa kieliympäristössä työskentelemisestä. Siteeraan tässä tutkielmassa pääasiallisesti suomalaisia kirjailijoita sekä sellaisia vierasmaalaisia kirjailijoita, jotka asuvat ja työskentelevät suomessa (poikkeuksina Theodor Kallifatides ja Elias Canetti).

Suomalaisten kirjailijoiden kokemuksia vieraassa kieliympäristössä työskentelystä ei voida suoralta kädeltä yleistää maailmanlaajuiselle tasolle. Suomi on kielellisesti hyvin homogeeninen maa, sillä yli 90 % väestöstä puhuu äidinkielenään samaa kieltä, suomea. Marjatta Normanin mukaan valtaosa suomalaisista on myös asenteiltaan yksikielisiä. Kaksikielisyys merkitsee paitsi kahden kielen auttavaa ymmärtämistä ja puhumista, myös ”elämistä kahden kielen leikkauspisteessä, josta on näköala ja yhteys molempiin kieliin ja niiden taustalla oleviin kulttuureihin”. (Norman 1996, 174.) Maailman noin 200 valtiossa puhutaan yli 4000 kieltä. Globaalisti ajateltuna monikielisyys on tavallista ja yksikielisyys poikkeavaa. Toisaalta yksikielisyys on vallitseva normi monissa Euroopan maissa.

Lapsesta saakka kaksikielisten kirjailijoiden suhdetta kieleen on käsitelty mm. postkolonialistisen kirjallisuuden tutkimuksessa ja Suomessa suomenruotsalaisia kirjailijoita koskevassa tutkimuksessa. Sen sijaan matkustamisen tai pitkäaikaisen ulkomailla oleskelun vaikutuksista alun perin yksikielisen kirjailijan kielen kehittymiseen on kirjoitettu vähän. Aihe on mielestäni huomionarvoinen.

Tarkastelen tässä tutkielmassa kirjailijoiden yksilöllisiä kokemuksia vieraskielisessä ympäristössä työskentelemisestä ja pyrin samalla luomaan erilaisista kokemuksista kokonaiskuvaa. Aiheen pohjustukseksi käsittelen johdantoluvussa kirjailijan ja kielen suhdetta.

1.2. Dialoginen kielikäsitys ja kirjailija kielen uudistajana

Dialoginen kielikäsitys huomioi kielten dynaamisuuden ja monikerroksisuuden (Lähteenmäki 2002, 186). Mihail Bahtinin mukaan kieli on ”kauttaaltaan ristiriitainen”. Luonnollinen kieli (suomi, ranska, saksa tms.) sisältää lukemattomia rinnakkaisia kieliä, jotka ”risteävät toisiaan monin kerroin”. Tällaisiksi kielen sisäisiksi kieliksi Bahtin mainitsee mm. eepin runoelman kielen, varhaisymbolismin kielen, lapsipolven kielen ja pikkuvirkamiehen kielen. Jokainen kieli edustaa omaa arvokäsitystään ja maailmankäsitystään, ”maailman sanallisen tulkinnan muotoa”. (Bahtin 1979, 111.)

Viime vuosikymmeninä diskurssin käsite on korvannut kielen tutkimuskohteena. Mikko Lehtosen mukaan diskurssi merkitsee vuorovaikutuksen ja merkitysten tuottamisen prosessia ja samalla tuon prosessin lopputulosta. Diskurssi voidaan määritellä myös kielenkäytön alueeksi, tavaksi puhua, kirjoittaa tai ajatella. (Lehtonen 1996, 31-32, 69.)

Bahtinin mukaan kirjakielellä on erityinen asema muiden kielten (l. diskurssien) joukossa. Bahtin määrittelee kirjakielen omintakeisella tavalla: ”se ei ole kieli, vaan kielten dialogi” (1979, 114). Romaanissa voidaan luoda ’kielen taiteellinen kuva’. Kirjailija tuo tekstiin henkilöitä, joiden kieltä hän ei jäljittele lingvistiksi mielessä täysin uskollisesti, vaan taiteellisen johdonmukaisuuden vaatimalla tavalla. Taidokkaasti kirjoitetun romaanin dialogi heijastelee todellisen yhteiskunnan kielten dialogia: kielten rinnakkaineloa ja kehitystä, sosiaalisia suhteita ja aikakausien vaikutusta noihin suhteisiin. (Bahtin 1979, 185-187.) Yksi taitavan kirjoittamisen edellytyksistä onkin, että kirjailija tuntee kielen monitasoisen ja dynaamisen luonteen. Kirjailijan on tunnettava erilaisten sosiaalisten ryhmien kieliä, jotta hän voi välittää ymmärrystä kielellisistä ja maailmankatsomuksellisista eroista kirjallisuuden kautta lukijoille.

Erno Paasilinna kuvailee, kuinka hän käyttää eri diskursseja kirjoittamisensa apuvälineinä:

Kirjoittaessani satiireja käytän hyväkseni kaikkia mahdollisia eri kieliä tämän yhden ainoan kieleemme piirissä: sotilaskieltä, slangia, propagandatekstiä, saarnoja, murteita, fraseologiaa. Kirjoittajalla ei ole omaa kieltä, hän toimii yhteisen kielen käyttäjänä, soveltajana. Tämä vaatimaton päämäärä edellyttää enemmän käsityöläisen asenteita kuin korkealentoista luomisen tilaa, joka on monet kirjoittajat sokaissut. Pentti Haanpää kutsui kirjailijantyötään yksinkertaisesti kynätyöksi. Kirjoittaja on kielen yhteismies, kokoonpanija, onnistuessaan uusien merkitysten rakentaja. (Paasilinna 1977, 33.)

Kirjailija siis käyttää kieltä monipuolisesti, diskursseja murtaen ja yhdistellen rakentaakseen uusia merkityksiä. Kielen taiteellisena kuvana teos avaa uuden näkökulman kieleen ja kielen kautta maailmaan. Ensikädessä kielen uudistaminen kirjallisuuden kautta merkitsee kirjailijan oman kielen uudistamista, tuoreen kielellisen suhteen muodostamista käsittelyn kohteena olevaan aiheeseen.

1.3. Kirjailijan kielen uudistuminen

Moni kirjailija pitää urautumista keskeisenä kirjoittamistaan hankaloittavina tekijänä. Lassi Nummi ja Erno Paasilinna ovat kertoneet ongelmasta seuraavin sanakääntein:

Nuoruuden punaposkisen harrastajavaiheen jälkeen odottaa kausi, jolloin pääosa energiasta kuluu oman urautuneisuuden torjuntaan. Sillä tiellä ei näytä olevan loppua eikä sillä olekaan. (Paasilinna 1977,34)

Kun löydämme oman kielemme, se on suunnattoman tuore ja ilmaiseva asia, niin kuin savea, jossa on vettä juuri sen verran että sitä voi muovata. Hetkeä myöhemmin se kuivuu meidän pinnallemme, tai sen asian pinnalle jota yritämme kuvata. Asia ei enää tulekaan sen kuoren lävitse. Voisi sanoa, että kuoren kosteana pitäminen on keskeinen asia, kuin kalakukon kuoressa. - - Kieli muuttuu yhtä mittaa kliseiseksi, kuvalaatoiksi, vakiokuvioiksi ja maneereiksi. Sen lävitse pitäisi päästä johonkin elävään suoneen, joka suostuu ilmaisemaan elävän kokemuksen. (Nummi 1990, 32.)

Kirjoittaminen on työtä, joka vaatii jatkuvaa uudistumista: kielen uudistumista. Nummi vertaa kieltä saveen, joka kuivuu muovailukelvottomaksi, jollei sitä varta vasten pidetä kosteana. Samoin kieli säilyy tuoreena ja ilmaisevana vain muovaamisen prosessissa, alituisen tarkastelun alaisena. Mitä mahdollisuuksia kirjailijalla sitten on kehittää ja uudistaa kieltään?

Yksi keino kielen kehittämiseen on erilaisten kielenkäyttökontekstien tarkkailu, havaintojen tekeminen ja näin kerätyn aineiston käyttäminen kirjoitustyössä. Erno Paasilinna (ks. luku 1.2.) kertoi mukailevansa muun muassa saarnoja, sotilaskieltä, murteita ja slangia satiireja kirjoittaessaan.

Kieltään voi kehittää myös lukemalla. Bahtin mainitsee kirjakielen tuntemuksen muusta diskurssien tuntemuksesta erillisenä kaunokirjallisuuden kirjoittamisen edellytyksenä (Bahtin 1979, 186). Kirjallisuuden kieli on kielenkäytön alue, johon tutustumisen merkityksen kirjoittamiselleen kirjailijat selkeästi tiedostavat. Kirjallisuudesta saadaan vaikutteita ja opitaan mm. genrejä, kertomismalleja ja kohosteisuutta. Väinö Linna kertoo luetun vaikutuksesta oman persoonallisen kirjoituskielensä kehittymiseen:

Se, että kirjallinen kieli, joka on tullu ennen muuta luetusta, yhtyy ihmisen omaan henkilökohtaiseen kielen käyttöön, että tunne on kehittynyt sen luetun kielen mukana käyttämään hyväkseen sieltä saatuja malleja ja on pystynyt sulattamaan ne itseensä, on edellytyksenä oman persoonallisen kielen

syntymiselle. Oma persoonallinen kieli ei enää noudata niitä luettuja malleja, mutta ei se ole enää myöskään se sama aito, alkuperäinen henkilökohtainen kieli, jonka on kasvuympäristössä oppinut. (Linna 1990, 9.)

Linnan mukaan persoonallisen kirjallisen ilmaisun kehittämisen pohjana käytetään kasvuympäristössä opittua, alkuperäistä ja henkilökohtaista kieltä – äidinkieltä. Lisäksi tarvitaan kuitenkin kokemuksia kirjallisuuden ja sen eri genrejen diskursseista.

Kielitaidot kehittyvät kaiken aikaa elämän vaihtelevissa tilanteissa. Kieli on kirjailijan työväline ja materiaali, mutta se on myös paljon enemmän. Mikko Lehtonen määrittelee kieltä seuraavalla tavalla:

Kieli ei ole pelkästään väline, jota käytetään, kun on tarve lähettää jokin sanoma vastaanottajalle, vaan se on erottamaton osa ihmisenä olemista. Se syntyy kanssakäymisestä toisten ihmisten kanssa. Se on käytännöllistä ja ihmisten välistä eli intersubjektivistä tietoisuutta. (Lehtonen 1996, 30.)

Kieli on intersubjektivistä tietoisuutta, neuvottelua ja kokemusten jakamista toisten ihmisten kanssa. Ihmisellä on subjektiivinen tietoisuus ja henkilökohtaisia merkityksiä. Kihlasormus merkitsee saajalleen enemmän kuin satunnaisille ihmisille, jotka näkevät sen hänen sormessaan – sormuksella on kantajalleen niin sanotusti tunnearvoa. Jakaessaan elämyksensä toisten kanssa ihmisen täytyy käyttää sanoja, jotka yleistävät ainutkertaisen kokemuksen (ks. Lehtonen 1996, 35-36). Rakastavaisten, sinun ja minun, kahdenkeskisen sopimuksen merkki ja muisto kosintahetkestä, on ”kihlasormus” siinä kuin tuhannet muut kihlasormukset. Kielellistämiseen liittyvä yleistäminen on välttämätöntä, että ihmiset ymmärtäisivät toisiaan ja että maailmasta tulisi myös heille itselleen ymmärrettävä. Kielen välityksellä ihmiset kertovat subjektiivisesta tietoisuudestaan niin, että syntyy intersubjektivistä tietoisuutta, yhteistä tietoa. Tähän päämäärään pyrkivät myös kirjailijat hiotulla kielellisellä ilmaisullaan.

Yhteisymmärryksen saavuttamiseksi on tärkeää, että kirjailijan ja lukijan maailmankuvilla on kosketuspintoja. Tekstin olosuhteissa, henkilöhahmoissa, toiminnassa, tekstityypissä ja muissa merkityksellisissä elementeissä täytyy olla lukijalle jotakin tuttua ja tunnistettavaa, jotta hän voisi tarttua tekstiin ja ymmärtää sen. Kun kirjailija muuttaa vieraaseen kieliympäristöön, hänen subjektiivinen tietoisuutensa joutuu käymistilaan. Subjektiviisen tietoisuuden muutos heijastuu intersubjektivisille kielenkäytön alueille (ja toisin päin).

Ihmisen kielellinen tietoisuus aktivoituu hänen vaihtaessaan kielialuetta (ks. Nuolijärvi 1989, 95). Tietoisuutta kielen olemuksesta, käytöstä ja omasta kielitaidosta voidaan pitää kirjailijaidentiteetin osana. Romy Clark ja Roz Ivanic (1997, 94-95) nimeävät kirjailijaidentiteetin kehittämisen yhdeksi kirjoittamisprosessin neljästä pitkän aikavälin kehityksen elementistä. Erno Paasilinna puolestaan kirjoittaa:

[K]ieli on kirjoittavan ihmisen omaelämäkerta ja se onkin vaativin edellytys kaikista. Kirjoittajaksi ei milloinkaan synnytä, on elettävä sellainen elämä josta syntyy kirjoittaja. Oma elämä ei ole vaihdettavissa eikä toisen elämä ole lainattavissa: yhtä mahdotonta on ajatella toisen kielen lainaamista. (Paasilinna 1977, 28-29.)

Kielten, identiteetin ja elämäntien kehityslinjat ovat sidoksissa toisiinsa. Paasilinnan mukaan kirjoittajaksi tullaan elämällä tarkoitukseen sopiva elämä. Omilla valinnoillaan voi vaikuttaa kielitajunsa kehittymiseen.

2. LAPSENA OPITTU KIELI

2.1. Äidinkieli

Äidinkieli voidaan määritellä monista eri näkökulmista ja erilaisin kriteerein. Tove Skutnabb-Kankaan mukaan äidinkielellä voidaan tarkoittaa paitsi ihmisen ensimmäisenä oppimaa kieltä, myös hänen parhaiten osamaansa kieltä, hänen eniten käyttämänsä kieltä tai kieltä, johon ihminen identifioituu. Skutnabb-Kangas huomauttaa, että edellä mainituista määritelmistä ainoastaan ensimmäisenä kielenä oppimisen kriteeri sulkee pois sen mahdollisuuden, että äidinkieli vaihtuu ihmisen elämän aikana. (Tove Skutnabb-Kangas 1981, 25-26.)

Kirjailijat ovat määritelleet äidinkieltä muun muassa seuraavilla tavoilla:

Äidinkieli on se luonnollinen puhe, joka arkielämässä opitaan. (Tyyri 1990, 51.)

Suunnilleen kolmivuotiaana tajuaa, että maailmassa on muitakin kieliä ja että niitä ei ymmärrä. Mutta silloin on jo päässyt vankalle maaperälle ja käsittää, että kaikki kielet ovat universaalien kielen

variantteja, sen kielen, jolla ihminen on kosketuksissa ympäristönsä kanssa ja hahmottaa sen. Jos nyt odotatte, että siteeraan Gösta Ågrenia, niin kaikin mokomin: ”Äidinkieli on se kieli, jota kaikki puhuvat.” (Lundberg 2000, 253)

Jos haluaa kirjoittaa kaunokirjallista tekstiä, haluaa kuvata elämän hienoimpia vivahduksia yksilölliseltä kannalta; ne eivät tule mukaan, jos ei käytä sitä ainoata kieltä, sitä lapsena opittua äidinkieltä. Siinä ovat ne kaikki vivahdukset. Ne eivät ole vieraassa kielessä. (Pennanen 1990, 94.)

Edellisiä kannanottoja yhdistävät käsitykset äidinkielen luonnollisuudesta ja kielen oppimisesta kosketuksessa ympäristön kanssa, ympäristöä hahmottaen ja siinä toimien. Kirjailijoiden määritelmät äidinkielestä ovat läheisiä Mikko Lehtosen (1996, 221) määritelmälle, jonka mukaan kieli on maailmassa läsnäoloa, maailman tiedostamista ja maailmassa toimimista. Samalla ne kuitenkin edustavat myös romanttista käsitystä, jonka mukaan äidinkieli on kirjailijalle pyhä ja korvaamaton työkalu ja materiaali, jota ei voi vaihtaa toiseen kieleen. Seuraavaksi tarkastellaan lapsena opitun kielen erityisyyttä myöhemmin opittuihin kieliin verraten.

2.2. Tietoisuuden syntyminen

Mikäli äidinkieli opitaan lapsena, se opitaan ilman olemassa olevaa kielellistä vertailupohjaa, kokonaisvaltaisten ja suurelta osin tiedostamattomien kokemusten kautta. Valentin Volosinov kuvaa äidinkielen oppimista seuraavalla tavalla:

Yksilöt eivät saa [äidin]kieltä valmiina, he pikemminkin tulevat mukaan tähän kielellisen kanssakäymisen virtaan. Vain tässä virrassa heidän tietoisuutensa alkaakin ensimmäisen kerran toimia. Ainoastaan vieraan kielen oppimisprosessissa valmis tietoisuus – se on valmis äidinkielen ansioista – kohtaa valmiin kielen, joka sen pitää vain ottaa sellaisenaan. Äidinkieltään ihmiset eivät ota vastaan – he heräävät siinä ensimmäisen kerran. (Volosinov 1990, 101)

Ihmisen tietoisuus ja äidinkielen taito kehittyvät siis samanaikaisesti ja mahdollistaen toistensa kehittymisen. Ne kietoutuvat toisiinsa ja liittyvät osiksi ihmisen persoonallisuutta, hänen toimintatapojaan ja käsityksiään minästä ja maailmasta.

Vieraan kielen oppiminen eroaa merkittävästi äidinkielen oppimisesta. Vierasta kieltä oppittaessa ihmiselle on jo muodostunut tietoisuus ja hän osaa jo käyttää yhtä kieltä.

Vierasta kieltä opitaankin usein äidinkieleen vertaamalla. Näin esimerkiksi vieraan kielen sanoja opitaan kääntämällä kielestä toiseen: vieraasta kielestä äidinkieleen tai toisin päin. Skutnabb-Kankaan mukaan tällä tavoin kääntyvät lähinnä denotatiiviset merkitykset, jotka ovat kaikille luonnollisen kielen puhujille yhteisiä. Konnotatiivisia ja tunnesidonnaisia merkityksiä on hankalampi kääntää, sillä konnotaatiot jakavat luonnollisen kielen käyttäjät pienempiin ryhmiin. (Skutnabb-Kangas 1981, 49-50.)

Volosinov selventää kielen omaksumisen pinnallisuutta tai syvyyttä erottamalla toisistaan merkitysten ymmärtämisen ja signaalien tunnistamisen. Signaalilla hän tarkoittaa sanaa teknisenä ja staattisena objektiin viittaamisen välineenä. Vieraan kielen opetteluvaiheessa kielen sanat tunnistetaan. Kielen signaalisuus on tällöin tietoisuuden pinnalla: ihminen hakee tietoisesti muististaan tarkoitteita tunnistamilleen sanoille. Tässä vaiheessa ”kieli ei ole vielä tullut loppuun asti kieleksi”. Silloin, kun kieli on omaksuttu hyvin, sanoja ei tunnisteta ensisijaisesti yhteydessä viittauskohteeseensa, vaan ne ymmärretään osana kontekstiaan ja sanottuun reagoidaan välittömästi. Äidinkieliselle kielenkäyttäjälle yhdellä sanalla on monia eri merkityksiä, jotka hän on oppinut tuntemaan eri käyttöyhteyksissä ja eri henkilöiden käyttämissä, vaihtelevissa ilmauksissa. (Volosinov 1990, 87-89.)

Skutnabb-Kankaan mukaan lapsi oppii äidinkielen vertaamalla aistimuksiaan ja niihin liittyviä sanoja toisiinsa. Lapsi kuulee esimerkiksi sanaa ”pöytä” käytettävän keittiön pöydästä, olohuoneen pöydästä ja työhuoneen kirjoituspöydästä. Vertaamalla näitä objekteja toisiinsa hän luo abstraktion sanan ”pöytä” merkityksestä. Koska abstrahoimisprosessi on jo kertaalleen suoritettu toisen kielen opetteluvaiheessa, vieraasta kielestä voidaan alkaa suoraan opettelemaan denotaatioita. Skutnabb-Kangas kuitenkin korostaa, että vieraan kielen oppimiseen liittyvä denotaatioiden kääntämisen prosessi ei ole automaattinen, vaan ihminen muokkaa vastaanottamaansa informaatiota aktiivisesti tässäkin oppimistilanteessa. Merkittävänä äidinkielen ja vieraan kielen oppimisen erona Skutnabb-Kangas pitää sitä, ettei sanoja vierasta kieltä opeteltaessa enää oteta vastaan yhtä tunnepitoisina, itsestään selvinä ja luonnollisina kuin äidinkieltä opeteltaessa. (Skutnabb-Kangas 1981, 49-55.)

2.3. Henkilökohtaiset merkitykset

Ihmisen idiolekti (eli yksilöllinen ja ainutkertainen kieli) sisältää henkilökohtaisia merkityksiä. Henkilökohtaiset merkitykset syntyvät tilanteissa, joissa sanan merkityksen oppimiseen liittyy voimakkaita tunteita tai tahdon ilmauksia. Koska äidinkieltä opitaan lapsena ihmissuhteissa ja vuorovaikutustilanteissa (Thornton 1976, 50), tunteet ja halut ovat olennaisesti läsnä kielenoppimistilanteissa. Tällöin syntyy runsaasti henkilökohtaisia merkityksiä. Kieltä oppiva lapsi ei paina uutta sanaa mieleensä pelkkänä denotatiivisena vastineena todellisuudessa esiintyvälle objektille, vaan hän liittyy – usein tiedostamattaan – sanaan myös sivumerkityksiä. Nämä sivumerkitykset voivat olla kulttuurillisesti jaettuina tai henkilökohtaisia.

Merkitysten henkilökohtaisuus ja tunteikas suhtautuminen kieleen tulevat esiin kirjailija Tuija Forsströmin kuvatussa visiittään arktisella alueella sijaitsevalle Valkosaarelle:

Se päivä näyttäytyy mitä kirkkaimmassa päivänvalossa nähtynä unena, jossa kaikki on kohdallaan, ja minä ajattelin: kiitos! minun ei tarvitse koskaan enää kokea mitään, tästä minä voin kirjoittaa siihen asti kunnes kuolen, sillä mitään aidompaa ei voi olla, kauemmas boarding card – kielestä en voi koskaan päästä, hyvä Jumala säästä minut postmodernismilta ja anna minun pysyä vanhanaikaisena naisena, jonka mielestä *bibliotek* on kielen kaunein sana - - (Forsström 2000, 138.)

Käsitykset kielistä ovat sidoksissa sekä Forsströmin maailmankuvaan että persoonallisuuteen. Forsström ei pidä ”boarding card –kielestä”, joka edustaa uudenaikaisuutta, virkamiesten ja turvatarkastusten diskurssia sekä vieraan kulttuurin (englanninkielistä) ajatusmaailmaa. Forsström määrittelee itsensä vanhanaikaiseksi naiseksi ja sanoo pitävänsä sanasta ”bibliotek”, joka edustaa hänelle yhtä aikaa esteettisiä, vanhanaikaisia ja äidinkiellisiä arvoja: Forsströmin aidoksi ja todelliseksi kokemaa maailmaa.

Vaikka henkilökohtaisten merkitysten määrä vaihtelee henkilöstä riippuen, kenenkään kieli ei ole niistä täysin irrallista. Geoffrey Thorntonin mukaan jokainen idiolekti on ainutkertainen, koska jokainen ihminen oppii kielen ainutlaatuisissa olosuhteissa:

Näin vanhimmalla työllä on merkitsevästi erilaiset mahdollisuudet kielen oppimiseen kuin hänen nuorimmalla veljellään, nimenomaan siksi, että hänen ihmissuhteittensa kieli on erilaista. Juuri tämänkaltaiset tekijät takaavat sen, että jokaisen ihmisen omaksuma kieli on ainutkertainen perintö.

Se on perintö, koska ihmisolentona häneen kuuluu kyky oppia kieli vain kasvamalla oloissa, joissa kieltä käytetään hänen ympärillään. Se on ainutkertainen, koska niin kuin olemme nähneet, kahdella ihmisellä ei koskaan ole täysin samaa paikkaa ympäristössä, jossa he kieltä oppivat, ja tämä merkitsee välttämättä sitä, että jokainen yksilö oppii ainutkertaisen kielensä. (Thornton 1976, 50.)

Thornton puhuu sitaatissaan lapsen kielen kehityksestä. Ajatus kielellisen kehityksen henkilökohtaisuudesta on kuitenkin yleistettävissä koko elämää koskevaksi. Erno Paasilinna rinnastaa kirjoittajan kielen ja elämäkerran toisiinsa: ”kieli on kirjoittavan ihmisen omaelämäkerta ja se onkin vaativin edellytys kaikista” (Paasilinna 1977, 28). Hansegårdin mukaan kirjailijoilla on epätavallisen runsaasti yksilöllisiä merkityselämyksiä ja taito viestiä noita merkityksiä toisille (1979, 36). Merkityselämykset ja viestintätaidot syntyvät kokemusten kautta.

2.4. Kielen tunnefunktio

Kaksikielisyyttä tutkinut Hansegård kiinnittää Volosinovin tavoin huomiota siihen, että lapsen persoonallisuus kehittyy samaan aikaan äidinkielenaidon kehittymisen kanssa. Äidinkielen ja vieraan kielen oppimisen olennaisen eron Hansegård tiivistää seuraavasti:

Kun lapsi oppii äidinkieltä, hän oppii ensin tunne- ja tahtofunktiot ja viimeksi ajatusfunktion - -
Kun opitaan jokin toinen kieli, oppiminen tapahtuu vastakkaisessa järjestyksessä: aloitetaan älyllisellä funktiolla. (Hansegård 1979, 92.)

Hansegård siis erottelee vieraan kielen ja äidinkielen oppimista ja osaamista puheen eri funktioiden avulla. Vieraalla kielellä opitaan yleensä hallitsemaan ensimmäiseksi ajatusfunktio. Sanastoa opitaan ensin yksiselitteisinä esiintyvänä sanakirjamerkityksinä (vrt. Volosinovin signaali), joista puuttuvat vivahteet, eri puhujien näkökulmat ja asenteet. Hansegårdin esittämä näkemys vieraan kielen oppimisesta pitää paikkansa erityisesti silloin, kun vierasta kieltä opitaan koulussa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että monet ulkomaille muuttaneet kirjailijat käyttävät vieraan kielen oppimiseen kouluopetuksesta poikkeavia menetelmiä (ks. luku 4.2.), jotka lisäävät tahto- ja tunnefunktion osuutta heidän kielenoppimisessaan.

Hansegårdin mukaan kielen tunnefunktion laiminlyöminen johtaa ajan myötä tunne-elämän köyhtymiseen; mikäli ihminen ei pidä yllä kielen tunnefunktiota vieraalla kielellä eikä äidinkielellään, hän voi kadottaa ”emotionaalisesti latautuneiden henkilökohtaisten merkitysten runsauden”, joka puolestaan on ”syvien ja vivahteikkaiden tunne-elämysten edellytys”. (Hansegård 1979, 95.)

Kielen tunnefunktiota tarvitaan kirjallisuutta luotaessa. Amerikanjapanilaisen semantiikan tutkijan S. I. Hayakawan (1968, 137-8) mukaan sanataiteen kautta välitetään viestejä, jotka ovat liian moniselitteisiä toisin keinoin ilmaistaviksi. Tällaiset viestit voivat liittyä ratkaisemattomiin maailmankatsomuksellisiin ja moraalisiin kysymyksiin tai monivivahteisiin tunteisiin. Hayakawa painottaa sanataiteen erityisiä edellytyksiä ilmaista tunteita:

Monen monien kokemustemme aiheuttamat, aina erilaiset tunteet ovat liian hienosyisiä tiedotettaviksi; ne täytyy ilmaista. Me ilmaisemmekin ne vaihtelemalla mutkikkaasti äänensävyjä, rytmejä, mielensisältöjä, vaikuttavia tosiasioita, kielikuvia, viittauksia, kielen jokaista käytettävissämme olevaa vaikutuskeinoa. (Hayakawa 1968, 137-8.)

Sanataiteen kautta on mahdollista ilmaista ja herättää lukijassa tunteita. Kirjailijan on kuitenkin oltava huolellinen ja ilmaistava asiansa kyllin vaikuttavasti, sillä hänen sanoilleen löytyy tiedottavaan tekstiin verrattuna vähemmän tukea reaali maailmasta. Kärjistäen voidaan ajatella, että sanataideteoksen sanojen on vakuutettava lukija nojautuen yksinomaan toisiinsa. Hayakawa (1968, 137-8) ilmaisee asian niin, että vaikuttava kirjoitus – kuten kaunokirjallista teosta – voidaan pitää totuudenmukaisena vain siihen perusteluun vedoten, että tekstissä ilmaistut tunteet tai asenteet on lukijan mielestä ilmaistu osuvasti. Vaikuttava kieli ei heijasta totuutta samalla tavoin kuin tiedottava kieli, eikä kaunokirjalliselta tekstiltä voida vaatia objektiivista totuudenmukaisuutta niin kuin uutissähkeeltä.

Nykyisin kielentutkijat suhtautuvat kaksikieliseksi kasvamisen mahdollisuuksiin optimistisesti. Tunne- ja tahtofunktioiden oppiminen vieraalla kielellä ei muodosta ongelmaa kaikille kielenoppijoille. Paljon riippuu siitä, millaisissa tilanteissa kieltä opitaan, sillä tunne-, tahto- ja ajatusfunktioiden käyttämiseen harjaannutaan erilaisissa yhteyksissä. Lisäksi yksilön äidinkielen taito vaikuttaa vieraiden kielten oppimiseen: oman äidinkielenä

hyvin hallitsevien ihmisten on huomattu oppivan helpommin myös muita kieliä (Snellman ja Vuolab 1993).

Vaikka persoonallisuuden ydin muotoutuukin lapsena, ei pidä unohtaa, että ihmisen persoonallisuus on dynaaminen ja jatkuvasti kehittyvä (Hakkarainen, Lonka ja Lipponen 2005, 207). Myös kielellinen identiteetti kehittyy läpi koko ihmiselämän. Elias Canetti kertoo Pelastunut kieli -nimisissä muistelmissaan kielellisestä kehityksestään. Hän vietti varhaislapsuutensa bulgarialaisessa kaupungissa, jossa puhuttiin seitsemää tai kahdeksaa kieltä. Pikku-Eliaksen leikkitoverit puhuivat bulgariaa, kun taas vanhemmat puhuivat keskenään saksaa ja lapsilleen espanjaa. Englannin kielen Canetti oppi, kun perhe asui muutaman vuoden Manchesterissa. Myöhemmin perhe muutti Wieniin. Leskeksi jäänyt äiti alkoi määrätietoisesti opettaa noin kymmenvuotiaalle pojalleen saksaa, äidin rakkauden ja luottamuksen kieltä, jota vanhemmat olivat aiemmin puhuneet kotona vain toisilleen. Saksasta tuli lopulta Eliakselle hänen tärkein kielensä, jolla hän kävi koulua ja luki kirjallisuutta, puhui äitinsä kanssa ja alkoi myös kirjoittaa. Canetti kertoo, että lapsuusmuistot kääntyivät ajan myötä mysteerisesti saksankielisiksi hänen alitajunnassaan. (Canetti 1984, 17-18, 40, 55-56, 91, 95-96.) Hän kuvailee ilmiötä seuraavasti:

Mutta mikään ei ole kääntynyt minulle samalla salamyhkäisellä tavalla kuin varhaislapsuuden bulgarialaiset sadut, jotka joka kerran jossain saksalaisessa kirjassa kohdatessani tunnistin heti ja kykenin kertomaan oikein loppuun saakka. (Canetti 1984, 111.)

Canettin tarina antaa valaisevan esimerkin siitä, että kirjailija ei välttämättä koe ensimmäiseksi oppimaansa kieltä tärkeimmäksi ja omimmaksi kielekseen. Canetti oppi puhumaan espanjaa ja englantia ennen kuin hän oppi saksaa, josta kuitenkin muodostui hänelle taiteellisen ilmaisun kieli. Kiehtova kuriositeetti Canettin tarinassa on se, että äidin tunteiden ja luottamuksen kieli valloitti pitkän tapahtumaketjun päätteeksi äidinkielen aseman Canettin maailmassa. Avoimeksi jää kysymys siitä, kuinka paljon saksankielen omaksumiseen vaikuttivat yhtäältä äidin mieltymykset ja toisaalta koulu ja wieniläinen ympäristö.

3. KIELIYMPÄRISTÖN VAIHTAMISESTA KOITUVIA HANKALUUKSIA

3.1. Äidinkielen ja identiteetin ylläpitäminen vieraassa kieliympäristössä

Vieraassa kieliympäristössä äidinkielen ylläpitäminen vaatii tietoista työtä. Vaikka tätä ei tule kotimaassa helposti ajatelleeksi, äidinkielen taitokin ruostuu jäädessään käyttämättömäksi. Amerikkaan muuttaneiden siirtolaisten kieltä tarkastelevat tutkimukset (ks. esim. Suojanen 1993, 39) tarjoavat esimerkkejä siitä, kuinka äidinkielen taito voi surkastua vieraalla maalla. Osa siirtolaisista on täyttänyt vaillinaisen suomenkielentaitonsa aukkoja englantilaisilla käsitteillä, jolloin tuloksena on ollut eräänlainen suomen ja englannin sekakieli. On käynyt niinkin, että eristyneenä saarekkeena englanninkielisen yhteisön keskellä elävien siirtolaisten käyttämä kotimurre on säilynyt muuttumattomana vuosikymmenten ajan. Kun siirtolaiset sitten ovat palanneet visiitille Suomeen, heidän murteensa on vaikuttanut entisen kotiseudun asukkaista omituisen taantumukselliselta, huvittavalta ja jopa vaikealta ymmärtää.

Kieli uudistuu jatkuvasti sosiaalisissa prosesseissa: jotkut sanat menettävät painoarvonsa samalla kun uusia sanoja syntyy ja toiset sanat saavat uusia merkityksiä. Kirjailijan on ulkomailla asuessaankin pysyttävä perillä kielen uudistumisesta. Aila Meriluoto (1980, 198-199) ilmaisee olevansa hyvin selvillä tästä äidinkielen vaalimisen tarpeesta. Meriluoto tunnustaa, että hän tuntee kielen tajunsa kärsineen Ruotsissa ja että hän on omasta mielestään ollut liian kauan poissa Suomesta:

Äidinkielikään ei ole itsestäänselvyys, se kehittyy koko ajan. Pikku pistäytymiset sitä vilkaisemassa eivät merkitse orgaanista mukana kehittymistä, ei liioin pelkkä kirjallisuuden seuraaminen. Kieli on musiikkia ja liikettä, sitä on myös kuunneltava ja itse myötäiltävä. Minä viivyin poissa liian kauan ja koin sen vuosi vuodelta yhä selvemmin. (Meriluoto 1980, 198-199.)

Ulkomailla asuvan kielitaidon varjelemiseksi eivät siis Meriluodon mukaan riitä suomenkielisten tekstien lukeminen tai lyhyet visiitit kotimaahan. Elämyksille ja tunteille täytyy löytää sopiva, tarkoin kuvaava ilmaisu, jotta ne pystyttäisiin kunnollisesti ilmaisemaan ja jotta niistä muodostuisi muistoja (ks. Hansegård 1979, 48-49). Äidinkielen kieliympäristön menettämiseen liittyy minuuden menettämisen uhka, joka voi

johtaa kirjailijoiden kohdalla lisääntyneeseen tarpeeseen kirjoittaa, käyttää äidinkieltään. Meriluoto kuvaa kirjallista itseilmaisun tarvettaan seuraavalla tavalla:

Kun sitten unet ja ajatukset olivat oppineet ruotsinsa, ei ollut enää tarvetta kirjoittaa sillä kielellä, Väärin: oli tarve kirjoittaa nimenomaan suomeksi, palava tarve, kuin taistelu olemassaolosta. Kieli on identiteetti. (Meriluoto 1980, 199.)

Meriluoto rinnastaa kielen ja identiteetin. Suomeksi kirjoittamisesta on Ruotsissa tullut hänelle kamppailua identiteetin säilyttämiseksi, ”taistelua olemassaolosta”.

Äidinkielen maailman äkillinen katoaminen ihmisen ympäriltä muuttaa hänen arkimaailmansa totaalisesti ja maailmankuvansa vähittäin (Suojanen 1993, 39). Kirjailija Pentti Saarikoski kuvailee kokemuksiaan suomenkielisestä ympäristöstä ruotsinkieliseen ympäristöön muuttamisesta seuraavalla tavalla:

Ruotsiin muutettuani tajusin kohta mitä kirjailijalle merkitsee elää toisenkielisessä ympäristössä. Kaikki minua ympäröivät elolliset ja elottomat olennot menettivät suomenkielisen nimensä mukana identiteettinsä. Tottahan minä jo lapsena olin oppinut että ’voikukka’ on *ruotsiksi* ’maskros’, mutta nyt se yhtäkkiä oli *minulle* ’maskros’. Tällä tavoin, kasvi kasvilta, eläin eläimeltä, esine esineeltä, käsite käsitteeltä alkoi minun maailmani muuttua ruotsinkieliseksi. Aloin nähdä ruotsinkielisiä unia, sommitella ruotsinkielisiä lauseita mielessäni (so. ”ajatella” ruotsiksi), kirjoittaa muistilappuun tel. *pro* puh. jne. Tämä trendi voimistuu tietysti yhä, koska lähestulkoon kaikki päivittäinen kanssakäymiseni tapahtuu ruotsinkielellä. En tässä käy selittämään syitä siihen peruuttamattomaan päätökseeni, että aion pysyä suomenkielisenä kirjailijana, mutta miten vaikuttaa kielellinen skitsofrenia minun tekstiini? (Saarikoski 1980, 334-335.)

Identiteetin problematisoituminen ympäristön kielen kautta tulee esiin edellisessä sitaatissa. Oman persoonallisen identiteettinsä sijasta Saarikoski kuvailee häntä ympäröivien esineiden ja asioiden identiteettien äkillistä kyseenalaistumista. Esineiden nimet muuttuivat, joten tavallaan itse esineetkin muuttuivat. Pentti Saarikosken oma nimi säilyi entisellään, vaikka siihen ruotsalaisessa yhteisössä lieneekin sisältynyt vähemmän statusarvoa kuin suomalaisessa yhteisössä. Kirjailijan oma identiteetti muuttui joka tapauksessa vähitellen, suhteessa entiseen suomenkieliseen ”minun maailmaani” ja uuteen ruotsinkieliseen maailmaan.

Koska ihmiset joutuvat vaihtamaan arkielämässään jatkuvasti roolia ja kieltä muuttuvien tilanteiden mukaan, voidaan ajatella, että jokaisella ihmisellä on useita kielellisiä

identiteettejä (ks. esim. Iskanius 2002, 205). Jokapäiväiset, kotikulttuurin piirissä tapahtuvat roolin tai rekisterin vaihdokset sujuvat yleensä luontevasti. Ihminen tuskin kiinnittää huomiota siihen, että hän puhuu pankissa asioidessaan hieman huolitellummin kuin puhelimesta ystävänsä kanssa. Suuresti toisistaan poikkeavat kielelliset identiteetit voivat kuitenkin aiheuttaa ihmiselle päänvaivaa. Saarikosken sitaatissa häivähtää kokemus kaksikielisyyden ongelmallisuudesta, jota hän nimittää ”kielelliseksi skitsofreniaksi”. Kun kielelliset identiteetit eivät tunnu sopivan toisiinsa, niiden välinen jännite häiritsee totunnaista ajattelua.

Jännitteen syntyminen palautuu kulttuurisidonnaisten ja henkilökohtaisten merkitysten olemassaoloon. Ihmisille on kertynyt kokemuksia, jotka liittyvät heidän käyttämiinsä sanoihin ja lauseisiin. Kahdella näennäisesti samaa tarkoittavalla sanalla *maito* ja *mjölk* on Saarikoskelle eri merkitys, ja hän kertoo suomenkielisen sanan olevan hänelle merkitykseltään syvällisempi ja läheisempi kuin ruotsinkielinen vastine (Saarikoski 1998, 105).

3.2. Epäonnistuneet kokeilut vaihtaa kieltä

Monet pitkiä aikoja ulkomailla asuneet kirjailijat ovat kokeilleet kirjoittamista vieraalla kielellä. Pentti Saarikoski ja Aila Meriluoto kuvailevat yrityksiään seuraavilla tavoilla:

Alkuaikoina Ruotsissa mulla oli kunnianhimoinen ajatus, että kirjoitanpa näille ruotsalaisille ruotsinkielellä, mutta siihen tuli stoppi. Kyllähän se kieliopillisesti ja muuten oikeata ruotsinkieltä tuli, mutta ei tullut sitä tekstiä, jota minä halusin. Siitä oli, tästä ruotsalaistekstistä jota minä kirjoitin, siitä oli elämänmaku poissa, sen takia että minun elämä on järjestynyt suomenkielisiin sanoihin. Maito on minulle maitoa eikä se ole mjölkiä. Se ei tule koskaan olemaan mjölkiä, vaikka minä kaupassa sanonkin mjölk. (Saarikoski 1998, 105.)

Huvittavaa on että siinä vaiheessa, jolloin vasta olin tutkimusmatkalla ruotsinkieleen, jolloin melkein jo näin uneni ruotsiksi mutten aivan, rupesin myös runoilemaan ruotsiksi. Silmämitassa, kolmannessa ruotsinkokoelmassani, on sikermä näitä positiivisen oppimisvaiheen tuotteita, lyhyitä muistiinpanoja mistäpä muusta kuin kielestä, jotka erään ruotsinkielisen arvostelijan mukaan olivat korrektia ruotsia jonka takana soi pehmeä suomalainen musiikki. (Meriluoto 1980, 199.)

Sekä Saarikoski että Meriluoto tuovat esiin äidinkielen yllättävän dominoivan roolin vieraskielisissä teksteissään. Esimerkit täydentävät toisiaan hahmotellessaan kuvaa sitä, kuinka kokonaisvaltaisesti ihminen on omaksunut äidinkieltä. Meriluoto kertoo, että hänen suomenkielinen taustansa tuli esiin ruotsiksi kirjoitetuissa teksteissä, koska hän ei tavoittanut kirjoittaessaan oikeaa rytmiä ja kielen sointia. Hän näyttää sisäistäneen äidinkielen rakenteet ja rytmit niin syvästi, että ne pysyvät puheen tai tekstin taustavaikuttajina vielä silloinkin, kun hän on kehittynyt taitavaksi ruotsinkielen muodollisessa hallinnassa. Saarikoski puolestaan kiinnittää enemmän huomiota merkityksiin, joita hän ei saa ilmaista ruotsinkielisin sanoin. Hän sanoo elämänsä olevan ”järjestynyt suomenkielisiin sanoihin”. Saarikoski piti ruotsinkielisiä tekstejään latteina; niistä puuttui hänen sanojensa mukaan ”elämänmaku” eli uskottavuus.

Vieraalla kielellä kirjoittamista ja sen hankaluutta voidaan kenties parhaiten kuvata negatiivilla: silloin ei kirjoiteta äidinkielellä. Julia Kristeva kuvaa vieraskielisessä ympäristössä elävän ihmisen tilannetta seuraavasti:

Olla puhumatta äidinkieltä. Asustaa oudossa puheen soinnissa, järkeilytavoissa joita ei löydy ruumiin yömuistista, lapsuuden kirpeänmakeasta unesta. Vaalia sisällään – kuin salaista hautaa tai vammaista lasta, rakastettua ja hyödyttöä – tätä entisyyden kieltä, joka kuihtuu, muttei jätä sinua koskaan. (Kristeva 1992, 24.)

Kristeva kytkee vieraaseen kieleen oudon soinnin ja vieraat ”järkeilytavat joita ei löydy ruumiin yömuistista”. Näillä järkeilytavoilla Kristeva viittaa alitajuntaan, tiedostamattomasti omaksuttuun tietoon. Äidinkieleen liittyvät siis alitajuisesti - erityisesti lapsena - omaksutut ajattelutavat sekä tutuksi tullut kielen sointi. Juuri näitä kahta elementtiä, kielen järkeilytapaa ja sointia, Saarikoski ja Meriluoto eivät olleet tavoittaneet kirjoittaessaan vieraalla kielellä.

Monimutkaistakin ajatteluprosessia, jossa alitajunta ei ole mukana, voidaan pitää vaillinaisena tai pinnallisena. Saarikoski puhuu puolitetottomasta ajattelusta varsinaisena ajatteluna:

Meillä on kaksi ajattelukerrostumaa. Toinen on semmoinen, jossa puhutaan äänettömästi, ja toinen on sen alapuolella oleva puolitetoton ajattelu. Ja tässä ensimmäisessä kerrostumassa, jossa puhutaan äänettömästi, mietitään mitä minun olisi pitänyt sanoa sille, keskustellaan jonkun kanssa mielessä, jolloin tehdään valmista puhetta täällä pään sisällä. Silloin minä usein puhun ruotsia

mielessäni. Mutta varsinainen ajattelu on suomenkielistä ja minä luulen että se pysyy suomenkielisenä. (Saarikoski 1998, 105.)

Pinnallinen keskustelu tapahtuu Saarikosken mukaan omassa ajattelukerrostumassaan. Tämä keskustelu on arkipäiväistä ja sitä leimaavat toistuvat aiheet ja toistuvat sanonnat. Pinnallisen tason ajatteluprosessit ovat jokseenkin persoonattomia verrattuna toisen kerrostuman puolittiedottomaan ja täten kokonaisvaltaiseen ajatteluun. Luova kirjoittaminen, jossa ilmaistaan uusi ajatus tai ilmaistaan ajatus uudella tavalla, vaatii systemaattisen ajattelun ja tiedostamattoman ajattelun yhteistyötä (ks. Rainio 1988, 117-119). Kirjoittaminen voidaan nähdä ongelmanratkaisuprosessina, joka tähtää ilmaisemaan jonkin ajatuksen parhaalla mahdollisella tavalla. Tämän prosessin läpikäyminen onnistuu Saarikosken mukaan ainoastaan hänen mainitsemaansa ”varsinaisen ajattelun” tasolla.

4. KIELTÄ VAIHTANEET KIRJAILIJAT

4.1. Kulttuurinen kaksikielisyys

Luova kirjoittaminen vaatii sekä älyn että tunteen herkkäliikkeisyyttä, kykyä yhdistellä joustavasti objektiivista ajattelua ja sisäisiä kokemuksia (Rainio 1988, 119). Sanataiteen kirjoittaja operoi kirjoittaessaan käsityksellään todellisuudesta, sanojen merkityksillä ja kirjoitustyyyleillä. Romanttisen käsityksen mukaan äidinkieli on tässä työssä kirjailijalle pyhä ja korvaamaton työkalu ja materiaali, jota ei voi vaihtaa toiseen kieleen. Kaikki kirjailijat eivät kuitenkaan kirjoita äidinkielellään. Kuuluisia esimerkkejä vierasta kieltä taiturimaisesti käyttäneistä kirjailijoista ovat esimerkiksi Vladimir Nabokov ja Samuel Beckett, jotka kirjoittivat kumpikin sujuvasti sekä englanniksi että ranskaksi. Kielen vaihtaminen ei ole jäänyt historiaan, vaan monet kirjailijat valitsevat edelleen kirjoituskielekseen alkuperäisen äidinkieltensä sijasta myöhemmin oppimansa kielen. Tässä luvussa tarkastellaan kulttuurisen kaksikielisyyden luonnetta ja sitä, miten kieltä vaihtaneet kirjailijat ovat omaksuneet vieraan kielen.

Kaksikielisyyttä voidaan määritellä monesta eri näkökulmasta, esimerkiksi tarkastelemalla sitä, millaisissa olosuhteissa äidinkieli ja vieras kieli opitaan. Luonnollisesti

kaksikieliset kypsyvät kaksikielisiksi perheen ja ympäristön vaikutuksesta, nuorella iällä ja ilman formaalia opetusta. He kasvavat alusta saakka tiedostamaan eri kieliin sidoksissa olevien maailmankuvien erot, mutta tämän tietoisuuden voi saavuttaa myöhemmässäkin elämänvaiheessa. Eliittikaksikielisiksi 1. kulttuurisesti kaksikielisiksi voidaan kutsua ihmisiä, jotka asuvat, matkustavat, työskentelevät tai opiskelevat ulkomailla, tai jotka oppivat vieraita kieliä kansainvälisissä ystävyys-suhteissa. (Skutnabb-Kangas 1981, 78-83, 97.) Perehtyneisyys ja henkilökohtainen suhde eri kieliin ja niihin liittyviin maailmankuviin tekevät heidän tapauksessaan kielten osaamisesta kulttuurista kaksikielisyyttä – enemmän kuin pelkkää kielten osaamista.

Valtaosa ulkomaille muuttaneista kirjailijoista kuuluu kulttuurisesti kaksikielisten (elittvåspråkiga) ryhmään. Kulttuurisesti kaksikieliset kokevat kaksikielisyytensä usein hyödyksi ja iloksi työn, sosiaalisen elämän ja esimerkiksi lukemisharrastuksen kannalta (Skutnabb-Kangas 1981, 99). Heille kaksikielisyys on vapaaehtoinen valinta (toisin kuin vähemmistökieltä puhuvien tai kaksikielisten perheiden lapsille). Näin ollen heidän kaksikielisyydellään on individualistinen luonne. Se, että yksilö päättää opetella kaksikieliseksi, voi tehdä hänet enemmän tai vähemmän yksinäiseksi. (Skutnabb-Kangas 1981, 78-79.) Eeva Haapaniemen mukaan moni kirjailija kokee roolinsa yhteiskunnassa ulkopuolisen tarkkailijan rooliksi. Ulkopuolisuus voi palvella kirjoitustyötä, sillä etäisyys auttaa hahmottamaan arkitodellisuuden takana vaikuttavia syvempiä merkityksiä. (Haapaniemi ja Kuusela 1989, 43-45.)

Kielentutkijoilla on erilaisia mielipiteitä siitä, kuinka montaa kieltä ihminen voi oppia käyttämään sujuvasti. Vildomecin mukaan on vaikeaa määritellä, mihin viitataan kun puhutaan kielen osaamisesta. Hän muistuttaa, ettei kukaan tunne ja käytä täydellisesti edes äidinkieltään. (Vildomec 1963, 55.)

Kirjoittamaan oppiminen vieraalla kielellä on aikuiselle helpompaa kuin oikean ääntämyksen oppiminen (Skutnabb-Kangas 1981, 93). Kahden kielen taitamisen edut ovat langue-tasolla ja haitat parole-tasolla; vieraan kielen opetteleminen laajentaa älyllistä näkemystä, mutta saattaa samalla aiheuttaa estyneisyyttä, epävarmuutta tai hitautta puhetilanteissa. (Hansegård 1979, 73-74.) Koska kaunokirjallisuuden kirjoittaminen joka tapauksessa vaatii aikaa ja tekstin hiomista, kielellinen epävarmuus ja sanojen etsiminen ei välttämättä häiritse kirjoittamisprosessia yhtä paljon kuin puhetilanteita. Iranilainen, suomeksi kirjoittava Alexis Kouros sanoo kirjoittamisen olevan ”paljon helpompaa kuin puhuminen”. Kouros tuo esiin tietokoneen hyödyllisyyden kirjoittamisprosessissaan:

suomenkielinen tekstinkäsittelyohjelma on ollut hänelle avuksi kirjoitusvirheiden löytämisessä ja korjaamisessa. (Verkkotie, 16.2.2001.)

4.2. Kokonaisvaltainen kommunikaatio

Yhtenä hyvän kielitaidon ja kaunokirjallisuuden kirjoittamisen edellytyksenä voidaan pitää sitä, että kielen symbolit herättävät ihmisessä paitsi lingvistisiä, myös henkilökohtaisia merkityksiä (ks. luku 2.3.). Hensegård kirjoittaa seuraavasti:

Voidaksemme täysin hyötyä kuulemastamme tai lukemastamme ja ilmentää persoonallisuuttamme puhuessamme ja kirjoittaessamme täytyy käyttämiemme symbolien kyetä herättämään ja ilmentämään lingvististen merkitysten ohella myös yksilöllisiä merkityksiä. Tämä on välttämätöntä myös, jotta kaksi henkilöä saisi syvän ja täydellisen kontaktin keskenään kielen välityksellä. (Hansgård 1979, 87-88.)

Hansgårdin mukaan kyky persoonalliseen kokemiseen ja itseilmaisuun vieraalla kielellä kehittyy kokonaisvaltaisia elämyksiä tuottavan kommunikaation avulla. Kokonaisvaltaisessa kommunikaatiossa sanoihin latautuu monipuolisia tunne-, tahto- ja ajatusfunktioihin liittyviä merkityksiä. Tällöin ihmisten subjektiiviset persoonat ovat vuorovaikutuksessa keskenään niin, että heidän välilleen rakentuu intersubjektiivinen tietoisuus, yhteisymmärrys ja yhteinen kieli, ”syvä ja täydellinen kontakti”. Kokonaisvaltaista kommunikaatiota sisältyy läheisten ihmisten kanssa viestimiseen. Myös kirjallisuuden koodiin kuuluvat kaikki kolme kielen funktiota.

Syvälliset oppimiskokemukset vaativat pohdiskelua, motivoituneisuutta ja tunnevaltaista sitoutumista opittavaan asiaan (Hakkarainen, Lonka ja Lipponen 2005, 203). Kreikkalaisen, ruotsiksi kirjoittavan Theodor Kallifatidesin mukaan kielenoppimisen avain on, että oppija rakastaa kieltä: ”den viktigaste grunden för språkinlärning - man måste tycka om språket man ska lära sig, ja man måste till och med älska det.” Stig Dagermanin romaani *Att döda ett barn* sai Kallifatidesin ihastumaan ruotsinkieleen niin, että hän päätti ryhtyä ruotsinkieliseksi kirjailijaksi. (Meddelanden från Åbo Akademi nr 17, 28.11.2003.)

Myös kirjailija Tuija Nieminen Kristofersson kertoo kirjallisuudesta saatujen elämysten antaneen sysäyksen kielenoppimiselleen. Nieminen Kristofersson vietti lapsuutensa

Suomessa ja oppi ruotsia suomalaisessa keskikoulussa. Koulussa opittu kielitaito tuntui mekaaniselta ja kankealta, kun hän 15-vuotiaana muutti Ruotsiin. Elävä suhde ruotsinkieleen alkoi syntyä vasta Erik Lindegrenin kirjoittaman runon Någonstans inom oss är vi alltid tillsammans välityksellä. Nieminen Kristoferssonin mukaan runo kosketti koko hänen persoonaansa. Ruotsinkielestä alkoi tuon elämyksen myötävaikutuksesta muodostua hänelle kokonaisvaltainen kieli. Kirjoittajan uran alkuvaiheessa ruotsista oli tullut osa Nieminen Kristoferssonin arkipäivää ja hän valitsi kirjoituskielekseen kielen joka ”oli juurtunut suhteessani mieheeni, lapsiini, ystäviini ja Skånen maisemaan”. (Immigrant-institutet, 22-23.10.1998.)

Monet kirjailijat käyttävät kirjallisuutta kielenoppimisen apuvälineenä. Tarinat ovat tehokkaita oppimisen apuvälineitä, sillä ne aktivoivat yhtä aikaa tietoa ja emootioita (ks. Hakkarainen, Lonka ja Lipponen 2005, 204). Kaunokirjalliset tekstit ovat myös palkitsevia kielenoppimisen materiaaleja. Asiatekstien ja kaunokirjallisten tekstien lukeminen vieraalla kielellä on yhtä vaivalloista, koska sanoja täytyy etsiä ja kieliopilliset rakenteet voivat eksyttää lukijan. Kaunokirjallisuuden koodi on kuitenkin monitasoinen ja tekstin merkitykset avautuvat kaikille lukijoille kielitaidosta riippumatta vähitellen, pohdiskelun ja tulkinnan kautta. Merkitysten syveneminen ja täydentyminen lukemisen hiljalleen edetessä ja lukuprosessin elämyksellisyys palkitsevat kaunokirjallisuuden lukijan vaivannäön. (Buchholz 1996, 51.)

Kallifatidesin mukaan kirjallisuuden kautta voi saada kokemuksia kielen kauneudesta. Lisäksi hän pitää romaanien lukemista kielenopettelun kannalta avartavana, koska sitä kautta voi kurkistaa paikalliseen historiaan ja muodostaa käsityksen yhteiskunnasta, jota ei enää ole, mutta joka vaikuttaa nyky-yhteiskunnan taustalla. (Meddelanden från Åbo Akademi nr 17, 28.11.2003.) Kaunokirjallisuus opettaa lukijoilleen paitsi kieltä, myös tietoa kulttuurista (ks. Buchholz 1996, 51). Kulttuuriin tutustuminen on tärkeää kirjailijalle, joka pyrkii luomaan uudella kielellä uskottavaa tekstiä. Tilanteeseen sopivan - tai sopimattoman - kielimuodon valitseminen vaatii aina tietoa konteksteista. Lukijat voivat kokea tekstin merkitykselliseksi vain siinä tapauksessa, että sillä on kosketuspintaa heidän ennakkotietoihinsa. (Lehtonen 1996, 53, 116.) Uuden asuinmaan kirjallisuuteen tutustuminen edistää myös sen kirjakielen diskurssin tuntemusta. Edellä mainitut kielen ja kulttuurin osa-alueet ovat kirjailijalle tärkeitä, koska uuden tuottaminen on aina riippuvaista jo olemassa olevista merkityksistä, joita muokkaamalla uusia merkityksiä voidaan muodostaa (Lehtonen 1996, 35).

5. METAKIELELLISEN TIEDON KARTTUMINEN

5.1. Katsantokantojen avartuminen

Edward Sapirin ja Benjamin Whorfin kehittelemän kielellisen suhteellisuushypoteesin pohjalta on käyty paljon keskustelua siitä, missä määrin äidinkieli määrää ihmisen ajattelua. Hypoteesin jyrkän tulkinnan mukaan ihminen on äidinkielensä vanki, eikä pysty murtautumaan ulos sen mukana omaksumastaan maailmankuvasta. Väljemmän ja nykytutkimuksessa hallitsevan tulkinnan mukaan äidinkieli ohjaa vain jossakin määrin ihmisen ajattelua. Ihminen voi oppia uusia tapoja maailman jäsentämiseen yhtä lailla kuin hän voi oppia myös uusia kieliä. (ks. mm. Onnikki 1998, 82.)

Kielialuetta vaihtaneen ihmisen mieleen syntyy kahden kielen välinen jännite. Kielten välinen kitka aiheuttaa äidinkielen itsestäänselvyyksien kyseenalaistumista, jolloin ajattelu voi vapautua totunnaisista normeista. Merkitsijän ja merkityn suhteen arbitraarisuus tiedostetaan yhtäkkiä intensiivisesti ja sanat asetetaan uudestaan puntaroitaviksi. Vierasta kieltä oppiva voi siis tulkita maailmaa uudesta näkökulmasta ja saavuttaa entistä vivahteikkaamman kokonaiskuvan: vieraasta kulttuurista käsin omaakin kulttuuria on helpompi oppia syvällisesti ymmärtämään.

Vieraaseen kieliympäristöön muuttamiseen liittyy usein tietoinen tai tiedostamaton kaksikieliseksi kehittymisen prosessi. Muuttajan on opeteltava puhumaan tai ainakin ymmärtämään uutta kieltä ja sen myötä uutta maailmankatsomusta. Kielet ja identiteetit ovat sidoksissa toisiinsa, joten muuttajalle muodostuu vieraalla kielialueella kaksinaisidentiteetti. Pirkko Nuolijärven tutkimus murrealueelta toiselle muuttaneiden suomalaisten kielenkäytöstä tarjoaa kiinnostavan esimerkin kielialueen muutoksen vaikutuksesta ihmisen tietoisuuteen ja identiteetin muodostamiseen. Nuolijärven (1989, 95) mukaan muuttajan on muokattava käyttämänsä kieltä sopeutuakseen uuteen yhteisöön, mutta alkuperäismurretta ei niin vain karisteta muistista. Niinpä muuttajalle kehittyy kaksinaisidentiteetti. Tämä voi aluksi tuntua hankalalta, mutta ajan myötä kahden kielimuodon hallitseminen ja kahden eri maailman tunteminen koetaan positiiviseksi.

Kaksinaisidentiteetin rakentaminen koituu ajan mittaan muuttajalle itsetunnon vahvistukseksi: identiteetti vahvistuu, kun muuttaja alkaa nähdä oman erityislaatunsa (tai tyyppillisyytensä) ja tietää

hallitsevansa kaksi maailmaa ja myös useampia kielimuotoja. Sopeutuminen ei siis ole merkinnyt kielellistä kurjistumista, vaan on erittäin ilmeistä, että yhteiskunnallinen murrosvaihe on tuottanut uudenlaisen kielellisen subjektin, joka sekä kykenee käyttämään erilaisia kielimuotoja että analysoimaan itseään ja omaa kielellistä käyttäytymistään terävämmin kuin aiempien staattisempien vaiheiden puhujat. (Nuolijärvi 1989, 95.)

Kiintoisaa Nuolijärven tutkimuksessa on mielestäni näkemys uudenlaisen, entistä paremmin itsensä tiedostavan kielellisen subjektin syntymisestä. Tutkimukseen osallistui poliiseja, tarjoilijoita, puuseppiä ja kojeistoasentajia (Nuolijärvi 1989, 72) – toisin sanoen ihmisiä, joiden ammatinharjoittamiseen kieli ei vaikuta yhtä suoraviivaisesti kuin kirjailijan kohdalla. Lisäksi kysymys oli vain murrealueilta toiselle muuttamisesta, ei kahden maan ja kahden kansallisen kielen välisen kuilun ylittämisestä. Kun kielialueen vaihtaminen näilläkin ehdoilla on merkittävästi muuttanut ihmisten tapaa ymmärtää kielen olemusta ja identiteettiään, vahvistaa tämä mielestäni sitä oletusta, että vieraassa kieliympäristössä oleskelemisellä on vaikutusta itse kirjailijaan ja sitä kautta myös hänen kirjoitustyöhönsä.

Kieli yhdistää samassa paikassa eläviä ihmisiä ja luo yhteistä näkökulmaa maailman hahmottamiseen. Kielet ja puhetavat ovat tiiviissä yhteydessä siihen, mitä ihmiset ajattelevat asioista. Ihmisen kielellinen tieto kumuloituu ja kehittyy koko elämän ajan, kun hän kohtaa erilaisia diskursseja, puhetapoja ja kieliä. Vieraan kielen oppimista voidaan pitää yhtenä väylänä katsantokantojen avautumiseen. (Dufva 2002, 36.) Julia Kristevan mukaan kyky ymmärtää maailmankatsomusten ja näkökulmien suhteellisuutta vaatii ihmiseltä osittaista juuriltaan irtoamista. ”Korva avautuu erimielisyyksille vain jos jalkojen alla horjuu,” Kristeva kirjoittaa, ja jatkaa: ”Erimielisyyden tajuaminen vaatii eräänlaista epätasapainoa, häilymistä kuilun partaalla”. (Kristeva 1988, 26-27)

Hansegård lukee vieraan kielen oppimisen hyötyihin psyykkisen näkökentän laajenemisen. Eri kielten logiikat eroavat toisistaan. Oppiessamme uusia kieliä opimme kiinnittämään huomiomme näkökohtiin, joihin oma äidinkielemme ei kiinnitä huomiota. (Hansegård 1979, 70.) Saamelaiskirjailija Kerttu Vuolabin mukaan ihminen saa toisen kielen myötä toiset aistit maailman tarkastelemista varten (Virittäjä, 2/1998). Kielet ohjaavat kokemaan maailman eri tavalla. Esimerkiksi, Suomessa yleiset hellittelysanat kulta, (kullan)muru ja rakas ovat aistillisesti pidättyväisiä. Amerikan englannissa tavalliset hellittelysanat honey (hunaja) ja sugar (sokeri) sen sijaan ovat makeita ja aistillisia.

Suomalainen voi käyttää lainasanaa ja kutsua kultaansa sanalla ”hani” (honey), mutta ”hunajaksi” sanominen kuulostaisi aivan liian - siirappiselta.

5.2. Metaforisuuden lävistämä kieli

Kristeva (1988, 24) nimittää vieraaseen maahan muuttaneen äidinkieltä ”entisyyden kieleksi”, ”joka kuihtuu, muttei jätä sinua koskaan”. Äidinkieli vaikuttaa ajattelun pintakerrosten alla vielä silloinkin kun vierasta kieltä osataan kokonaisvaltaisesti. Theodor Kallifatides kuvailee äidinkielen vahvaa läsnäoloa ajattelussaan:

Vid vårt hem i Stockholm har vi en björk utanför fönstret. Ni kan inte tro hur många år det tog för min hjärna att lära sig att börja tänka på en björk då jag hörde ordet träd. I 32 år såg jag alltid ett olivträd framför mig då jag hörde ordet träd. I språket finns vår värld. Jag talar svenska, men jag lever i en grekisk värld - där träd är olivträd, och där solen har starka muskler. (Meddelanden från Åbo Akademi nr 17, 28.11.2003.)

Kallifatides kuvaa tilannetta, jossa hän on oppinut ruotsinkielen denotatiivisen merkityksen sanalle ”puu”, mutta sanan konnotatiivinen merkitys tulee hänen mieleensä väärällä kielellä, äidinkielellä. Kielet eroavat toisistaan muun muassa metaforiensa ja prototyyppiensuhteen. Esimerkiksi ”puun” prototyyppinen edustaja on Kreikassa oliivipuun ja Ruotsissa koivu. Kallifatidesin mukaan pinttyneitä assosiaatioita on vaikea murtaa. Varhain omaksutut ajattelumallit luovat siksi jatkuvasti jännitettä Kallifatidesin merkitysten maailman ja ruotsalaisten merkitysten maailman välille. Kallifatides kertoo kirjoittaneensa ”auringon vahvoista lihaksista” yhdessä ensimmäisistä ruotsinkielisistä runoistaan. Kielikuva hämmensi kriitikkoa, joka ihmetteli pitkö aurinkoa kuvata niin kummallisesti. Kallifatidesin mukaan kreikkalaisessa kulttuurissa on tapana personoida aurinko lihaksikkaaksi mieshahmoksi, jolla on lyhyet, kiharat hiukset. (Meddelanden från Åbo Akademi nr 17, 28.11.2003.) Hänen erikoista kielikuvaansa voidaan näin ollen pitää erikoisena vain vierasmaalaisen (ei-kreikkalaisen) kulttuuriympäristön kontekstissa – oletettavasti ajatus auringon muskeleista ihastuttaa, vihastuttaa ja ihmetyttää silti yhä lukuisia ruotsalaisia lukijoita.

Metaforat tuottavat järjestystä maailman hahmottamiseen luokittelun ja rinnastusten avulla. Metaforan syntymisessä on kyse uuden analogian luomisesta, oivalluksesta, tuntemattoman asian tai ilmiön rinnastamisesta entuudestaan tunnettuun asiaan tai ilmiöön. Metaforan oivaltava luonne kuitenkin haalistuu käytössä. Useimmat kielen metaforat ovat niin sanottuja kivettyneitä metaforia, joiden käyttö on niin vakiintunutta, ettei niitä enää tunnusteta metaforiksi. (Lehtonen 1996, 39-40.) Suomenkielen kivettyneitä metaforia ovat muun muassa *pääkaupunki*, ajan *rientäminen* ja *kylässä käyminen*.

Kun ihminen kohtaa uuden kielen, tuon kielen kivettyneet metaforat vaikuttavat hänestä tuoreilta, oivaltavilta tai erikoisilta. Kieliä ja niiden metaforisuutta keskenään vertaileva voi oppia paremmin ymmärtämään oman kielensä logiikkaa ja sen kivettyneiden metaforien syntyä.

Kuriositeettina mainittakoon, että metafora-sanan etymologiset juuret ovat kreikkalaisessa sanassa, joka merkitsee kantamista, kantautumista tai siirtymistä. Tavallisesti metafora käsitetään ideoista kuviin siirtymisenä, mutta Salman Rushdien mielestä sen voi käsittää myös ihmisen siirtymisenä uuteen ympäristöön. Maasta toiseen siirtyneet ihmiset, siirtolaiset, ovatkin Rushdien mukaan metaforisia olentoja. (ks. Israel 2000, 149.)

5.3. Kielen kulttuuritausta

Emil Toden (alias Tõnu Õnnepalun) teoksessa *Enkelten siemen* virolainen mies kuvaa elämänvaiheitaan Itä-Euroopassa ja Ranskassa. Hän kääntää työkseen ranskalaista runoutta omalle äidinkielelleen ja pohtii elämäntarinansa kirjoittamisen lomassa kielten ja kulttuurien eroja. Mies pitää ranskaa liian eleganttina käännettäväksi omalle kielelleen, jota hän nimittää talonpoikaiskieleksi (Tode 1994, 31). Kielten ja kulttuurien tiivis yhteenkuuluvuus tulee ilmi muun muassa kertojan helatorstaita koskevista huomioista:

Oli joku juhlapyhä, jonkun pitkän viikonlopun toinen päivä, muistan selvästi ihmisten pelästyneet silmäykset: kukaan ei osaa ryhtyä mihinkään, tullaan ulos tukkimaan promenadit ja ”*lèche les vitrines*”, kuten he itse niin osuvasti sanovat (Robertin sanakirjan mukaan: ’katsomaan näyteikkunoita suurella nautinnolla ja erittäin läheltä’).

Totta, se pyhä oli ollut helatorstai, tarkastin sen kalenterista. Sillä etäisellä aikakaudella, kadonneessa maassa, jossa minä kerran kuljekin, maalaaseukot sanoivat (kai ne sanovat vielä tänäkin päivänä),

että helatorstaina ei ruohokaan kasva, niin iso pyhä se on, ja silloin taivaan luukut ovat auki niin että se joka sinä päivänä kuolee, pääsee suoraa päätä taivaaseen. (Tode 1994, 28.)

Kertojan kotimaassa helatorstaihin suhtaudutaan uskonnon sävyttämällä vakavuudella. Helatorstaina ei ole soveliasta tehdä mitään, vaan päivä on pyhitetty levolle. Maalaisnaisten elossa pitämä sanonta alleviivaa tätä ajattelutapaa uskottelemalla, ettei ruohokaan tohdi kasvaa helatorstaina. Ranskalaisessa kulttuurissa helatorstai on sen sijaan menettänyt pyhyytensä. Merkityksen katoaminen aiheuttaa hämmennystä: ihmiset eivät ole varmoja siitä, miten ylimääräinen vapaapäivä tulisi käyttää. Kirkon sijasta he suuntaavat katselemaan kauppojen näyteikkunoita erityisellä tavalla, jolle heillä on oma sanontansa.

Sanonnat, puhetavat ja sanat liittyvät ajattelutapoihin ja paikalliseen kulttuuriin, niin sanottuun henkiseen ympäristöön. Aila Meriluoto kertoo kirjailijan työstään Ruotsissa seuraavalla tavalla:

Minulle on joku sanonut, että eihän Ruotsissa asuminen ole mitään ulkomailta asumista. Kielen kannalta kirjailijalle on sama, asuuko hän Enköpingissä vai Timbuktussa. Kieli on elinympäristömme, enemmän kuin maisema ikkunamme alla. Minun työvälineeni on nimenomaan suomenkieli, ja suhteeni siihen kävi Ruotsissa läpi melkoisen uudelleenarvioinnin. Tapahtuma oli ristiriitainen. (Meriluoto 1980, 198.)

Meriluoto korostaa kielen merkitystä kirjailijalle. Toinen maa tuntuu hänestä vieraalta juuri kielensä, ei maisemansa vuoksi. Vaikka ruotsalainen maalaismaisema näyttäisi samalta kuin suomalainen, on tuon maiseman merkitys erilainen, kun sen yksityiskohdat käsitteellistetään ruotsinkielellä. Ruotsin kielimaisemasta puuttuvat Mansikki ja tähkäpäiden päällä täysikuu; Ruotsin kielimaisemalla on oma historiansa ja omat aarteensa, jotka eivät välittömästi paljastu vieraalle.

Suomenruotsalainen Johan Bargum on myös asunut jonkin aikaa naapurivaltiossa. Bargum sai kokemusta Suomen ja Ruotsin ruotsalaisten kulttuurien eroista yrittäessään kirjoittaa näytelmää Tukholman TUR-teatterille. Hän arveli työn sujuvan ilman erityisiä ongelmia, sillä vieraassa maassa työskentelemisestä huolimatta hän kirjoittaisi samalla kielellä kuin aina, ruotsiksi, omalla äidinkielellään. (Bargum 2000, 107-108.) Tehtävä osoittautui kuitenkin odotettua ongelmallisemmaksi:

Näytelmästä ei valmistunut koskaan enempää kuin kaksikymmentä sivua. Ne kuuluvat huonoimpiin, mitä olen koskaan kyhännyt kokoon.

Silloin tajusin ensimmäistä kertaa vakavasti, miten syvästi kirjoittaminen riippuu kaikesta muusta, kaikkein varhaisimmista kokemuksista, muistoista, aistimuksista, tuoksuista, tunteesta että kuuluu jonnekin. Suomenruotsalainen identiteettini ei ollut sovitettavissa ruotsalaiseen yhteiskuntaan, jossa kuitenkin olin monessa mielessä vieras. Yhdenlainen ruotsalaisuus ei ollut ”käännettävissä” toisenlaiseksi ruotsalaisuudeksi. (Bargum 2000, 108.)

Bargum puhuu suomenruotsalaisuuden ”kääntämisestä” riikinruotsalaisuudeksi. Näennäisesti toistensa kaltaiset kielet paljastuivat Bargumille erilaisiksi. Kahta eri ruotsia erottaa niiden historia ja kulttuuritausta, merkitysten paikantuminen kahteen eri maahan ja elinympäristöön. Koska Bargum ei tuntenut kuuluvansa ruotsalaiseen yhteiskuntaan sen osana, hän ei pystynyt kirjoittamaan riikinruotsalaisille heidän kielellään, luomaan uskottavaa tekstiä ruotsalaiseen kontekstiin.

Bargumin esimerkki osoittaa, että ulkomailla työskentely voi ravistella kaksikielisenkin kirjailijan kielitajua. Tekstien rakennustyömaa ulottuu laajalle alueelle niin ympäröivään kulttuuriin kuin ihmisen sisäiseen maailmaankin. Kieli ei ole ihmiselle paljas kommunikaatioväline, vaan sen ytimessä on tunteiden ja ajatusten asuinsija (Norman 1996, 180).

Bargum kuvailee kirjoittamista vertikaalisena liikkumisena tajunnassa: ”on koko ajan muistettava kaikki ja on muistettava se omalla kielellä; muistilla on kieli, unilla on kieli” (Bargum 2000, 109). Bargumin mainitsema kirjailijan muistojen ja unien kieli voi olla jotakin hyvin tarkasti rajautuvaa. Märta Tikkasen samoin kuin Barguminkin kirjoituskieli on suomenruotsi. Tikkanen pitää kaksikielisyyttä olennaisena osana identiteettiään. Hänen mukaansa suomenkielen ”hyvin karkea huumori” ja ”henkeäsalpaavat metaforat” vaikuttavat siihen ruotsinkieleen, jolla suomenruotsalaiset ajattelevat, puhuvat ja kirjoittavat. (Immigrant-institutet, 22-23.10.1998.)

Suomenruotsi ja riikinruotsi ovat siis kirjailijan kannalta eri kieliä. Kokemuksellisesti eri kieliä voivat olla myös esimerkiksi suomalaiset murteet. Runoilija Heli Laaksonen koki kielellisen kriisin muuttaessaan Helsinkiin, missä kukaan ei ymmärtänyt hänen puhettaan. Laaksonen pitää äidinkielenään murteellista ”sekoitusta kaikista lounaissuomen vivahteista”. Tällä kielellä hän muistaa elämänsä varhaisia tapahtumia ja nykyään myös kirjoittaa runonsa. (Unikare, 11.11.2001.)

5.4. Autoritäärinen kieli ja kirjallisuuden kieli

Metakielellisen tiedon piiriin kuuluu kieleen sidoksissa olevien maailmankatsomuksien ja ideologioiden tunnistaminen. Yhteiskunnan vallitsevia käsityksiä tukevasta kielestä voidaan käyttää erilaisia nimityksiä: hegemoninen kieli, autoritäärinen kieli tai isänkieli. Jouko Tyyri on määritellyt isänkielen ja äidinkielen eroja Seppo Kahilan tekemässä radiohaastattelussa (Tyyri 1990, 51) seuraavasti:

Kahila: Sanopas nyt, mitä on äidinkieli ja mitä on isänkieli?

Tyyri: Äidinkieli on se luonnollinen puhe, joka arkielämässä opitaan.

Kahila: Entä isänkieli, miten sen määrittelet?

Tyyri: Se on koko poliittinen yhteisö, jossa eletään, johon on tarttunut kaikki arvovalta, ihanteet ja aatteet. Se liittyy ihmisen yliminään, siihen korkeampaan auktoriteettiin, joka arvioi yksilön käytöstä. Omatunto se on.

Kahila: Siitä tulee kieli, joka käskää meitä...

Tyyri: Yleensä imperatiivi on sen muoto.

Kahila: Äidinkieli saadaan äidiltä...

Tyyri: Pikemminkin tunteet ovat siinä mukana, tahto ja tahdon suunta ovat isänkielen aluetta, yliminä juuri.

Kahila: Lapsi saa yhden kielen kokemuksistaan ja ympäristöstään ja toisen kielen koululta ja opettajilta.

Tyyri: Lapsen kieli on sosiaalista, mutta isänkieli on jo sitten poliittista.

Äidinkieli on Tyyrin mukaan henkilökohtaisten kokemusten, tunteiden ja sosiaalisuuden värittämää kieltä. Isänkieli vastakohtana äidinkielelle puolestaan on auktoriteetin ja omatunnon (eli sisäistetyn auktoriteetin) kieltä. Tässä törmäämme metaforaan; isänkieli ei tarkoita isältä opittua kieltä, vaan käsite luo analogisen suhteen isän ja yhteiskunnan välille luodakseen kuvan yksilön auktoriteettia kohtaan tunteman kuuliaisuuden luonteesta.

Bahtin käsittelee autoritääristä kieltä yhteiskunnan ja kirjallisuuden konteksteissa. Hän nimittää autoritääristä sanaa ”isien sanaksi”, joka on hyväksyttävä tai hylättävä kokonaan auktoriteetin hyväksymisen tai hylkäämisen myötä. Se on sukua tabuille, sanoille, joita ei sovi käyttää turhanpäiväisissä tilanteissa. Autoritäärisen sanan merkitys on valmiina annettu ja muuttumaton: vapaata assosioimista sanan kanssa ei sallita. Bahtinin mukaan romaanissa autoritääristä kieltä ei juurikaan käytetä, koska ”se ei voi olla kaksiaäninen eikä sisältyä sekarakennelmiin”. (Bahtin 1979, 164-5.)

Mikko Lehtonen (1996, 24) kutsuu tietyn kulttuurin piirissä yleisesti hyväksytyjä ja lähes itsestään selvinä pidettyjä käsityksiä hegemonisiksi käsityksiksi tai popularistisesti ”terveeksi järjeksi”. Menneinä vuosikymmeninä suomalaisen kulttuurin terveen järjen piiriin ovat kuuluneet muun muassa lasten ruumiillinen rankaisu, itsetyydytyksen pitäminen itsesaastutuksena ja kotitöiden kuuluminen naisille. Hegemoniset käsitykset pitävät yllä kulttuurin valtasuhteita:

Vallitsevat käsitykset voivat vaientaa kokonaisia ihmisryhmiä pitkiksi ajoiksi. On kulttuurisia tilanteita, joissa toisin eläjillä ja ajattelijoilla ei yksinkertaisesti ole käytössään sellaisia sanoja ja merkityksiä, joilla he voisivat pukea kokemuksensa ja näkemyksensä toisille ymmärrettävään muotoon. (Lehtonen 1996, 24.)

Kirjallisuuden avulla voidaan murtaa vallitsevia käsityksiä. Lehtonen mainitsee Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla -trilogian esimerkkinä tekstistä, joka antoi vaiennetulle kansanryhmälle kielen, jolla ilmaista itseään. Niin sanotut punikkipedot esitettiin Linnan teoksessa inhimillisinä ja heidän vakaumuksestaan kerrottiin niin, että lukija saattoi ymmärtää heidän tekojaan ja motiivejaan. Lehtonen nimittää vallitsevia merkityksiä haastavia uusia merkityksiä ’orastaviksi merkityksiksi’. Nämä hegemonisille käsityksille vaihtoehtoiset tai vastakohtaiset ajattelutavat muuttavat kulttuurista tietoisuutta todellisuuden olemuksesta. (Lehtonen 1996, 24-25.)

Kirjailija Jussi Kylätasku uskoo, että kirjallisuus syntyy tarpeesta ilmaista kokemuksia yksityisellä kielellä siellä, missä yleiskieli ja yksilön kokemusmaailma eivät ole kohdanneet. Hän mainitsee Linnan Tuntemattoman sotilaan teoksena, joka ”kertoi sodan käyneille miehille, minkälainen oli se sota, minkä he olivat käyneet”. Kylätaskun mukaan virallinen ja valmis kieli ei ennen Tuntematonta sotilasta ollut pysynyt asiaa tyydyttävästi ilmaisemaan. (Kylätasku 1990, 42.) Myöhemmin Linnan luomista orastavista merkityksistä on tullut osa jaettua kulttuurista todellisuutta, suomalaisten käsitystä historiastaan.

Bahtinin mukaan autoritäärisen kielen vastapainon muodostavat ’sisäisesti vaikuttavat sanat’, joilla ei ole lukkiutuvaa merkitystä. Sisäisesti vaikuttavia sanoja, eli omia sanoja, voidaan luoda sisällyttämällä sanoihin uusi intentio ja painotus, rakentamalla jo aiemmin olemassa olevien sanojen pohjalle oma merkitys (vrt. Lehtosen orastava merkitys). Tätä ennen sana ei kuulu neutraaliin kieleen – sillä mikään kieli ei ole täysin neutraalia – vaan sanaan on liittynyt jonkun muun intentio. (Bahtin 1979, 165-6.) ’Sisäisesti vaikuttavan

sanan' lisäksi Bahtin esittelee termin 'kaksiääninen sana'. Tällä hän tarkoittaa nimenomaan kirjallisuudessa käytettävää vierasta puhetta, joka esittää suorasti romaanihenkilön itseilmaisua ja ilmentää epäsuorasti kirjoittajan intentiota. (1979, 146.)

Bahtinin mukaan juuri kirjallisuuden tehtävänä on tuoda esiin kielen sisäinen ristiriitaisuus ja elävyys (1979, 186). Tällä tavalla voidaan heikentää autoritäärisen kielen valtaa ja herättää ihmisten kielellinen tietoisuus. Oppiessamme äidinkielen olemme sosiaalistuneet kulttuuriin, jossa tietyt auktoriteetit ovat läsnä kyseenalaistamattomasti. Vieraassa kulttuurissa auktoriteetit voivat olla hyvin erilaisia kuin kotimaassa. Esimerkiksi kirkolla on suurempi valta-asema katolilaisissa maissa kuin Suomessa, ja Paavin kannanotoilla on enemmän painoarvoa kuin Turun piispan lausunnoilla. On mahdollista, että vieraaseen kulttuuriin siirtyminen auttaa kirjailijaa tunnistamaan omia auktoriteettejaan ja rikkomaan auktoriteettien koskemattomuuden kuplan.

Julia Kristeva (1988, 38) yhdistää kotimaasta lähtemiseen vapautumisen seksuaalisista ja kielellisistä tabuista. Äidinkielen normeista ja rajoituksista vapautumista Kristeva kuvaa seuraavasti:

Äidinkielen kuolaimista vapaa muukalainen, joka opettelee uutta kieltä, pystyy sillä mitä arvaamattomimpiin, niin älyllisiin kuin rivoihinkin suorituksiin. Henkilö, joka tuskin uskalsi puhua julkisesti tai jutteli kangerrellen äidinkielellään, onkin uudella kielellään arastelematon keskustelija. Uusien abstraktien alueiden oppiminen osoittautuu yllättävän helpoksi; sukukiellon rajoittamat eroottiset sanat eivät pelota enää. (Kristeva 1988, 39.)

Kristevan mukaan vieraaseen kieliympäristöön muuttamisella on siis vapauttava vaikutus ihmisen kielelliseen itseilmaisuun. Kun ulkoinen auktoriteetti jää kotimaahan, voi ihminen vapautua myös sisäisen auktoriteettinsa valvonnasta ja toimia estottomasti. Vieraassa kieliympäristössä työskentely saattaa muodostua vapauttavaksi kokemukseksi kirjoittajalle, mikäli tämän ongelmana on ollut luovuutta tukahduttava itsekkyyttä.

Äidinkielen ja isänkielen erottelua voidaan lähestyä myös kulttuurin kielen ja virallisen kielen erottelun kautta. Skutnabb-Kankaan (1981, 35) mukaan virallinen kieli opitaan koulussa ja myöhemmin työelämässä, kun taas kulttuurin kieli opitaan perheen ja ystävien parissa. Sikäli kun kirjailija oppii vierasta kieltä pääasiallisesti ihmissuhteiden ja kaunokirjallisuuden kautta (ks. luku 4.2.), voidaan katsoa, että hän oppii nimenomaan kulttuurin kieltä. Virallisen, autoritäärisen kielen asema vieraan kielen oppimisessa voi

jäädä hyvin vähäpätöiselle sijalle ja tapahtua hitaammin kuin kulttuurisen kielen oppiminen. On mahdollista, että autoritääriset kielen piirteet tämän vuoksi häiritsevät vähemmän kieltä vaihtaneen kirjailijan kirjoittamista.

6. HENKILÖKOHTAISEN KIELEN UUDISTUMINEN

6.1. Kielellisen tietoisuuden herääminen

Runoilija Eeva-Liisa Mannerin mielestä yksi runoilijoiden tehtävistä yhteiskunnassa on kielen suojeleminen. Suojelemisella hän tarkoittaa mainonnan tuottamien hokemien sekä jähmettyneen virkamieskielen vastustamista yksilöllisiä ilmauksia suosimalla. (Manner 1990, 81.) Vaikka kielen jäykistymistä, urautumista tai latistumista ei pidettäisikään yhteiskunnallisena uhkana, kokeneetkin kirjailijat pitävät sitä uhkana omalle työlleen.

Vieraskielisessä ympäristössä eläminen herättää ihmisen kielellisen tietoisuuden. Ihminen kiinnittää yllättäen arkisissakin tilanteissa huomiota merkitysten arbitraarisuuteen, eri kielten ajattelutapojen eroihin ja sanoihin liittyvien konnotaatioiden runsauteen. Kirjailijat joutuvat lisäksi perustelemaan itselleen, millä kielellä he jatkossa kirjoittavat. Tämä kielellisen tietoisuuden aktivoituminen on hyödyksi kirjailijalle, joka haluaa pitää kielensä tuoreena ja ilmaisevana, sillä ”kirjoitustaito kasvaa rinnan ajattelun avartumisen ja tunne-elämän syvenemisen kanssa” (Rainio 1988, 119).

Kielellisen tietoisuuden herääminen heijastuu kirjailijoiden teksteihin. Selvimmin vaikutus on havaittavissa silloin, kun kielen pohdiskelusta on tullut yksi kaunokirjallisen teoksen teemoista. Esimerkiksi Joseph Conrad käyttää teksteissään kielten välisiä käännöksiä ja virheitä käännöksissä kuvatessaan kansojen, rotujen ja kielten välisiä suhteita. Amy Foster –novellin siirtolaiset tekevät puhuessaan kieliopillisia ja syntaktisia virheitä, joita englantia äidinkielenään puhuvat eivät tekisi. (Israel 2000, 35-39.) Käyttämällä vuorosanoissa siirtolaisten ontuvia puhetapoja Conrad saa myös lukijan pohtimaan vieraiden kielten vierautta ja ajatusten kääntämisen vaikeuksia.

Jyrki Nummi (2002) on tutkinut Juhani Ahon vuosina 1889-1890 Ranskassa viettämän ajan vaikutuksia hänen muotokieleensä. Pariisi oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa taiteilijoiden kansainvälinen kohtaamispaikka. Juhani Aho ja lukuisat muut kirjailijat

tutustuivat tuolloin ranskalaiseen symbolismiin ja sovelsivat sitä kotimaansa taideperinteiden mukaisesti. Taiteilijat tapasivat toisiaan Pariisin kahviloissa ja solmivat kansainvälisiä suhteita. Nummen mukaan kotimaan sosiaalisista yhteyksistä irtautuminen merkitsi taiteilijalle aina ”maanpakoa ja välttämätöntä muodonmuutosta”. (Nummi 2002, 19-20, 27, 52.) Kirjailijoiden muuttuvasta suhteesta kieleen tuon ajan Pariisissa Nummi kirjoittaa seuraavasti:

Erityisesti emigranttikirjailijoille kielestä tuli enemmänkin väline, jota saattoi muotoilla yhä uudelleen ja mitä erikoisimmilla tavoilla: kieli havaittiin ja koettiin syvällisesti uudella tavalla. Se ei ollut enää luonnollinen ja tavanomainen kommunikaation ja sosiaalisen elämän kanava, vaan jotakin tehtyä ja konventionaalista, merkkien järjestelmä. Tähän havaintoon vaikuttivat sellaiset metropolin uudet ilmiöt kuin monenkirjavat sanomalehdet, ilmoitukset ja mainokset, jotka loivat vierauden ja etäisyyden tunteita, uudenlaisen tietoisuuden konventiosta. Käsitys taiteesta artefaktina, ihmiskäden tuotteena, voimistui aivan uudella tavalla: kaikki perinteinen ja kansallisista ja provinsiaalisista kulttuuritaustoista kävi läpi metropolisoitumisen. Suurkaupunki ei ollut ainoastaan taiteiden ja kulttuurien suuri sulatusuuni, vaan se oli myös itsessään jatkuvasti muuttuvana ja elävänä ympäristönä sekä visuaalinen että kielellinen prosessi, joka loi uusia ilmaisutapoja ja muotoja. Samanaikaisesti avoimesta ja monimutkaisesta ympäristöstä ei voinut erottaa sellaista valmista yhteiskuntaa, johon uudet taiteen tuotteet olisivat viitanneet tai sulauttaneet itsensä. Jäljelle jäi vain taiteellinen muoto ja väline. (Nummi 2002, 52.)

Nummen mukaan Pariisissa eläminen mullisti taiteilijan käsityksen kielestä. Tämä lienee johtunut suurelta osin Nummen tarkastelemasta ajankohdasta: 1800-luvulla alkunsa saaneet yhteiskunnalliset muutokset eivät olleet vielä ehtineet levitä syrjäisiin maihin ja pieniin kaupunkeihin. Euroopan kulttuurillinen elämä keskittyi Pariisiin niin intensiivisesti, että sellainen olisi tuskin mahdollista nykyisessä, globalisoituvassa maailmassa. Toisaalta, Nummi (2002, 51-52) painottaa kirjallisia innovaatioita kuvatessaan suurkaupungissa vallinnutta ilmaisuvapautta (vrt. vapautuminen auktoriteeteista luvussa 5.4.) ja sitä, että valtaosa ajan suurista uudistajista oli maahanmuuttajia. Heidän kokemansa etäisyyden ja vierauden tunteet heijastuivat modernin kirjallisuuden teemoihin sekä taiteilijoiden kielellisen tiedostamisen kehitykseen. Vapautumisen, vierauden ja etäisyyden teemat tulevat esiin myös seuraavissa alaluvuissa, joissa kerrotaan, mitä Aila Meriluoto ja Pentti Saarikoski ovat sanoneet kirjoitustapojensa ja kaunokirjallisten tyyliensä kehityksestä vieraassa kieliympäristössä työskentelyn seurauksena.

6.2. Aila Meriluoto ja kielen konkretisoituminen

Solveig von Schoultz kirjoittaa, että kun kirjailija tulee tietoiseksi ”yksityisten sanojen sisällöistä ja painosta”, hänen kunnioituksensa sanoja kohtaan lisääntyy ja hän ”haluaa tulla toimeen niin vähillä mutta täsmällisillä kuin suinkin” (Schoultz 1980, 37). Aila Meriluodolla on samansuuntaisia kokemuksia kielen karsimisesta kuin Schoultzilla. Meriluoto kertoo kielensä konkretisoituneen Ruotsissa vietettyjen vuosien aikana. Hän kuvailee tulleen tietoisemmaksi kielen kommunikatiivisesta luonteesta: kieli on väline, jonka avulla pyritään saamaan aikaan ja pitämään yllä kontakteja toisiin ihmisiin. ”[O]pin konkreettisesti tajuamaan kielen perustarkoituksen: kontaktin aikaansaamisen. Itsetarkoituksellisuus, jopa tietty nurkkakuntaisuus, joka on paikallaan pysyvän kirjailijan vaarana, karisi itsestään,” Meriluoto kuvailee, ja jatkaa suosittelemalla muillekin kirjailijoille pitkäkestoista ulkomailla oleskelua, ”jotta käsitteet tervehtyisivät”. (Meriluoto 1980, 198.)

Mitä Meriluoto tarkoittaa puhuessaan käsitteiden tervehtymisestä? Uskoakseni tämä liittyy siihen vieraalla kielellä viestineille tuttuun tilanteeseen, jossa jonkin sanan vieraskielinen vastine ei millään tule mieleen. Jotta keskustelu voisi jatkua, tuo sana täytyy korvata kiertoilmauksella. Abstraktit käsitteet saavat tässä tilanteessa usein konkreettisemmän ja yksiselitteisemmän muodon. Runossa ei sanota, että mies rakastaa naista, vaan että mies ajaa joka ilta töiden jälkeen Helsingistä Ouluun nukkuakseen tunnin naisen sylissä. Taiteellisissa teksteissä tällainen konkreettisuus, esimerkin tarkasteleminen ilmiötä nimeämättä, on paljon käytetty tyylikeino. Kirjailija voi tahallaan kiertää tarinan ydintä ja jättää tekstiin ydinsanan kohdalle aukon, jonka lukija saa täyttää. Tämä luo tekstiin jännitettä ja viettelee lukijan tekemään päätelmiä, oivaltamaan ja muodostamaan tekstistä oman tulkintansa. Meriluoto kertoo edelleen:

Jotakin tästä vaiheesta kuitenkin jäi minun suomeeni, ei svetisimeinä mutta tietynlaisena konkretisoitumisena, lähentymisenä läsnä olevaan. Olen maininnut että opin puhumaan vasta Ruotsissa ollessani, käyttämään monia pieniä likisanoja yhden suuren ydinsanan asemesta. Piirittämään sitä mikä on keskellä. Teksteihini tuli mukaan tuo piiritys. Elämä ei ollut yksiselitteistä, ehkä siitä puuttuikin tuo ydinsana. (Meriluoto 1980, 199.)

Meriluodon kertoman perusteella hänen teksteihinsä on tullut Ruotsissa asumisen kautta lisää konkreettisuutta ja samalla monitulkintaisuutta. Nämä kaksi tekstin piirrettä saattavat äkkiseltään kuulostaa ristiriitaiselta yhdistelmältä. Kertomalla konkreettisista asioista voidaan kuitenkin vältellä asioiden ja ilmiöiden yksinkertaistamista. Abstrakteihin käsitteisiin liittyy usein voimakkaita kulttuurillisia stereotyyppioita. Esimerkiksi sana ”anarkisti” herättäneekeskivertosuomalaisen mielessä kuvan nuoresta, resuisesti pukeutuneesta henkilöstä, jolla on muutama lävistys ja joka vielä etsii identiteettiään. Todellinen anarkisti, valtion lakkauttamisen ja täydellisen vapauden nimeen vannova henkilö, voi kuitenkin olla yhtä hyvin tasapainoinen, keski-ikäinen perheen äiti kuin stereotyyppistä kuvaa vastaava nuori. Tämä vain esimerkkinä siitä ilmiöstä, että asioiden nimeäminen abstrakteilla käsitteillä konkreettisen kuvailun tai kertomalla ”näyttämisen” sijasta voi turhan helposti ohjata kohti kaavamaista ja näennäisen itsestään selvää tulkintaa.

Urautuneisuus on laajempi ilmiö kuin yksittäisten, yleisien ja kuluneiden kliseiden (kuten ”ajoin tuhatta ja sataa” tai ”vajosin hänen silmiinsä”) toistuminen tekstissä. Siinä missä ihmisellä voi olla henkilökohtaisia merkityksiä, voi hänellä olla myös henkilökohtaisia kliseitä, sanontoja tai ilmaisutapoja, joihin hän sortuu kerta toisensa jälkeen vaivautumatta ajattelemaan, voisiko asian ilmaista toisella tavoin vaikuttavammin. Kuten Meriluodon esimerkkikin osoitti, vieraassa kieliympäristössä työskenteleminen voi toimia kannustimena oman kielenkäytön tarkkailemiseen ja muokkaamiseen.

6.3. Pentti Saarikoski ja kielen kiinnittyminen omaan historiaansa

Pentti Saarikoski on toinen esimerkki kirjailijasta, joka on uudistanut kieltään ja työskentelymetodejaan asuessaan ulkomailla – olosuhteiden pakottamana. Yksi Saarikoskelle ominaisista kirjoitustavoista oli Suomessa sitaattien poimiminen tekstiin sattumalta kuulluista arkipäiväisistä keskusteluista. Ruotsissa kirjailija joutui muuttamaan työskentelymetodejaan, koska ruotsinkielisten keskustelujen suora lainaaminen suomenkieliseen tekstiin ei käynyt päinsä. Vaikka Saarikoski luki säännöllisesti suomalaista sanomalehteä ja kirjallisuutta, hän ei enää osannut poimia lukemastaankaan sitaatteja: ”minä tarkastelen nyt lukemaani ulkoapäin, se ei ole tekstiä joka on tarkoitettu elämään täällä eikä se täällä myöskään elä, minä en voi paloitella sitä runojeni ruoaksi” (Saarikoski 1980, 334-335).

Ympäristön vaihdoksen aiheuttaman muutoksen tuloksena Saarikoski kertoi suomen kielensä saaneen välimatkaa konkreettisesta todellisuudesta ja ajallisesta nykyisyydestä. (Saarikoski 1980, 335.) Saarikosken mukaan suomen kielestä tuli Ruotsissa hänelle aiempaa korostuneemmin kieli, jolla hän teki taidetta:

Suomenkieli on yhä minun materiaalini, mutta koska minä en enää tarvitse sitä paljon muuhun kuin kirjoittamisen tarpeisiin, se on muuttunut melkein siksi mitä väri on maalarille. Maalari ei osta 'vihreällä' maitoa, 'punaisella' perunoita, 'okralla' bussilippua; samalla tavalla ovat *sanat* minulle ikään kuin "vapautuneet" runouden käyttöön. Se kieli jolla minä nyt kirjoitan, on suomea, mutta se on sidoksissa pikemmin vertikaalisti, omaan historiaansa, alkuperäänsä, kuin horisontaalisti ajankohtaan. (Saarikoski 1980, 335.)

Saarikoski sanoo suomenkielensä vapautuneen arkiaskareista taiteelliseen käyttöön. Saattaa olla, että tämä eronteko arkimaailman ja tekstin sisäisen maailman kielten välillä tekee helpommaksi siirtymisen arkisista askareista ja ajatuksista kirjoittamiseen ja tekstiin liittyviin ajatuksiin. Kirjoittamisen kieli ja maailma, joissa mielikuviutus saa vapaasti temmeltää, elää vieraan kieliympäristön keskellä eristettynä saarekkeena, jolta käsin voi tarkastella maailmaa omalla kielellä ja omia merkityksiä luoden.

Saarikosken mainitsema kielen kytkeytyminen omaan historiaansa voi osittain johtua nostalgista, joka kehystää kotimaan kultaraamein toisaalle muuttaneen silmissä. Ihmisistä tulee erityisen tunteikkaita myös äidinkiелensä suhteen ulkomailla (Skutnabb-Kangas 1981, 57). Matkustaja ei kohtaa uutta ainoastaan kohdemaan muodossa, vaan myös kotimaa näyttäytyy lähtijän perspektiivistä uudessa valossa. Saarikosken mukaan esineet ja olennot menettävät vieraskielisessä ympäristössä nimensä ja identiteettinsä (Saarikoski 1980, 334-335). Kun identiteettejä rakennetaan uudelleen, suomenkielisetkin sanat voivat saada uutta tunteellista painokkuutta. Esimerkiksi sellaiset arkiset sanat kuin "saunailta", "tuulipuku", "päiväkahvit" ja "sukset" voivat kalskahtaa nostalgisilta tai mielikuviutuksellisilta Kauriinkääntöpiirin tuntumassa. Itse asiassa on mahdollista, että kulttuurisista merkityksistä muodostuu ulkomailla asuessa vahvasti henkilökohtaisia merkityksiä, kun sanoja käytetään uudessa ympäristössä ja niiden merkitys konstruoidaan uudelleen.

On sanoja, joita ei voi ymmärrettävästi kääntää kielestä toiseen kuvaamatta samalla niiden kontekstia. Vieraan kulttuurin edustajat saattavat esimerkiksi ihmetellä, mitä ovat pakkoruotsi tai opintotuki. Sanoilla ja ilmiöillä on historiansa, ja toisinaan tuo historia täytyy kerrata, jotta sanan merkitys avautuisi. Saarikoski sanoo äidinkiелensä sitoutuneen

Ruotsissa omaan historiaansa. Tarkastellessaan Suomea etäämmältä Saarikoski kenties löysi kulttuurista ja sanoista merkityksiä, jotka olivat jääneet arkipäiväisessä käytössä käytännöllisten viittausten varjoon.

Saarikoski arvelee ympäristönvaihdoksen olevan hyödyksi kirjailijalle. Hän korostaa, että kirjailija ei ulkomaille asettuessaan saa välimatkaa ainoastaan kotiseutuunsa, vaan myös kieleen. Äidinkielestä tulee Saarikosken mukaan ulkomailla todellinen aarre, ja silloin ”oppii käyttämään kieltä niin hyvin kuin sitä ikinä voi käyttää” (Saarikoski 1998, 106).

7. YHTEENVETO

7.1. Johtopäätökset

Oman kielitaidon kehittäminen ja ilmaisun tuoreena pitäminen ovat osa kirjoittajan työtä. Vieraassa kieliympäristössä oleskeleminen, asuminen ja työskenteleminen voivat olla suureksi avuksi kirjailijan kielelliselle kehitykselle.

Eläminen vieraskielisessä ympäristössä aktivoi ihmisen kielellisen tietoisuuden. Kieli yhdistää tietyssä paikassa eläviä ihmisiä ja kielen kautta uusinnetaan yhteistä näkökulmaa maailman hahmottamiseksi. Jokaisella kielellä on omanlaisensa historia, kulttuuritausta, metaforat, prototyyppit, tabut, ilmaisun mahdollisuudet ja rajoitukset. Vieraaseen kieleen tutustuva henkilö oppii tulkitsemaan asioita itselleen uudesta näkökulmasta ja saavuttaa tätä kautta entistä vivahteikkaamman kokonaiskuvan maailmasta. Ulkomailla työskentely voi ravistella myös ennestään kaksikielisen kirjailijan kielitajua.

Esineet ja olennot menettävät vieraskielisessä ympäristössä entiset nimensä ja sen myötä identiteettinsä. Tutuista esineistä tulee vieraita, kun niihin viitataan vierailta sanoilla. Tämän ymmärtäminen on saanut monen kirjailijan pohtimaan merkitysten arbitraarisuutta, äidinkielen olemusta ja kielen suhdetta ihmisen identiteettiin. Käsitukset kielestä, maailmasta ja itsestä täytyy määrittellä uudelleen. Tämä uudelleenmäärittelyprosessi johtaa jokaisen kirjailijan kohdalla yksilöllisiin seurauksiin, jotka näkyvät kirjoittamistyössä ja tekstin rakentumisessa.

Pentti Saarikoski on kertonut Ruotsissa asumisen vaikuttaneen kirjoittamiseensa niin, että suomen kieli on vapautunut taiteelliseen käyttöön ja samalla kytkeytynyt voimakkaasti omaan historiaansa. Aila Meriluoto puolestaan kertoo tullessaan ulkomailla asuessaan entistä tietoisemmaksi siitä, että kielen tarkoitus on kontaktin aikaansaaminen. Hän alkoi kirjoittaa aiempaa konkreettisempaa tekstiä, jossa jätetään ydinsanan kohdalle aukko lukijan täytettäväksi.

Äidinkielen oppiessamme olemme sosiaalistuneet kulttuuriin, jossa tietyillä auktoriteeteilla on kyseenalaistamaton asema. Vieraaseen ympäristöön siirtyminen voi auttaa kirjailijaa tunnistamaan omia auktoriteettejaan ja murtamaan niiden asemaa teksteissään. Bahtinin (1979,186) mukaan tämä on kirjallisuuden tarkoitus: heikentää autoritäärisen kielen valtaa ja herättää ihmisten tietoisuus kielen elävyydestä ja sisäisestä ristiriitaisuudesta. Kirjailija uusintaa yhteistä kieltä kuvaamalla taiteen keinoin sellaisia kokemuksia, joita virallinen ja valmis kieli ei ole pystynyt tyydyttävästi ilmaisemaan.

Vieraassa kieliympäristössä kirjailija joutuu myös pohtimaan, millä kielellä hän vastaisuudessa kirjoittaa. Työskentelykielen vaihtaminen voi johtaa epäonnistumisen kokemuksiin. Hankalaksi vieraalla kielellä kirjoittamisessa voi muodostua ainakin vieraan kielen soinnin tai vieraan kulttuurin ajatusmaailman tavoittaminen. Sekä työskentelykieltään vaihtaneet kirjailijat että äidinkieltään vaalivat kirjailijat ovat kokeneet ulkomailla työskentelyn hankaluuksista huolimatta kirjoittamistyönsä kannalta hedelmällisiksi.

Vieraan kielen sanoilla on aluksi vähemmän vivahteikkaita ja henkilökohtaisia merkityksiä kuin äidinkielen sanoilla. Uuden kielen omaksuminen vaatii korkeaa motivaatiota ja tunteellista sitoutumista kielen opiskeluun: kirjailijan täytyy rakastaa kieltään. Ihmisen sanavarastoon kertyy henkilökohtaisia merkityksiä, kun hän käyttää kieltä kokonaisvaltaisissa - tunne-, tahto- ja ajatusfunktion sisältävissä - diskursseissa. Kokonaisvaltaisessa kielen oppimisessa ovat avuksi ihmissuhteet ja kirjallisuus, jonka kautta saadaan kokemuksia myös vieraan maan kirjallisesta traditiosta, kulttuurista ja historiasta. Theodor Kallifatides on yksi lukuisista kieltä vaihtaneista kirjailijoista. Hänen teksteissään kieli ammentaa aineistoa toiselta; äidinkielestä voidaan lainata vieraskieliseen tekstiin metaforia ja rytmejä.

Äidinkielestään kiinni pitävät kirjailijat painottavat kielen yhteyttä alitajuntaan, lapsuuden muistoihin ja lapsena opittuihin merkityksiin, jotka he kokevat tärkeiksi kirjoitustyönsä kannalta. Äidinkielen säilyttäminen vieraassa kieliympäristössä vaatii

ponnisteluja. Kielen elävänä pitämisen vaatiman vaivannäön seurauksena kirjailija alkaa arvostaa osaamistaan entistä enemmän. Silloin äidinkieli ei ole enää itsestäänselvyys, vaan todellinen aarre.

7.2. Loppusanat

Kirjailijoiden sitaatteja on poimittu tähän tutkielmaan monista eri lähteistä, joista vain harvoissa kertominen tai keskusteleminen kielestä oli tekstin pääasiallisena teemana. Yhdessä kirjallisuus- ja kielitieteellisen tutkimusaineiston kanssa on kirjailijoiden kommenttien pohjalta voitu hahmotella kokonaiskuva kirjailijoiden kokemuksista vieraassa kieliympäristössä työskentelemisestä. Tällainen työskentelytapa palveli mielestäni tarkoitustaan pro gradu –tutkielmassa. Koska kirjailijoiden kokemukset eroavat toisistaan tuntuvasti esimerkiksi vieraalla kielellä kirjoittamisen suhteen, olisi muutama syvähaastattelu voinut antaa turhan yksipuolisen kuvan tutkittavasta aiheesta. Nyt esille tulleita teemoja olisi kuitenkin tulevaisuudessa syytä syventää mm. kirjailijoita haastatteleamalla. Lisävalaistusta aiheeseen voitaisiin etsiä myös analysoimalla kirjailijoiden ulkomailla kirjoittamia tekstejä.

Vieraassa kieliympäristössä eläneet kirjailijat suosittelevat pitkäaikaista ulkomailla oleskelua muillekin kirjoittajille. Suosittelen matkustamista lämpimästi myös omasta puolestani ja lopetan tutkielman Helena Sinervolta lainattuihin sanoihin:

Vierauden kokemus ihmisissä ja ympäristössä puhdistaa ilmaisun kaikesta ylimääräisestä, koska voidakseen kommunikoida edes itsensä kanssa on kuvattava asiat tarkasti. (Sinervo 2004, 28.)

PAINETUT LÄHTEET

Bargum, Johan 2000: Studia Generalia esitelmä teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet 4*. Virikkeet, ainekset, rakenteet. toim. Ritva Haavikko. WSOY, Juva.

Buchholz, Eva 1996: Vieraan ymmärtäminen – kaunokirjallisuuden käyttö opetusmateriaalina. Teoksessa *Vieraan ymmärtäminen. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista*. Toimittaneet Sirkka-Liisa Hahmo ja Osmo Nikkilä. SKS, Helsinki.

Canetti, Elias 1984: *Pelastunut kieli. Erään nuoruuden tarina*. Suom. Kyllikki Villa. Tammi, Helsinki.

Clark, Romy ja Ivanic, Roz 1997: *The Politics of Writing*. Routledge, London.

Dufva, Hannele 2002: Dialogia suomalaisuudesta. Teoksessa *Moniääninen Suomi*. Toimittaneet Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen ja Hannele Dufva. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.

Dufva, Hannele 2000: Miten kieltä tutkitaan kognitiivisesti: dialoginen näkökulma. Teoksessa *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Toim. Kajannes, Katariina – Kirstinä, Leena. Yliopistopaino, Helsinki.

Forsström, Tua 2000: Studia Generalia esitelmä teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet 4*. Virikkeet, ainekset, rakenteet. toim. Ritva Haavikko. WSOY, Juva.

Haapaniemi, Eeva ja Kuusela, Merja 1989: Kirjailijan työhuoneessa. Toimintatavat ja urakehitys kirjailijan ammatissa. Gaudeamus, Helsinki.

Hakkarainen, Kai – Lonka, Kirsti – Lipponen, Lasse 2005: *Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen synnyttäjinä*. WSOY, Helsinki.

Hansegård, Nils Erik 1979: *Kaksikielisiä vai puolikielisiä*. SKS Suom. Outi Honkasalo Riitta Matilainen ja Päivi Skille. Vaasa Oy, Vaasa.

Hayakawa, S. I. 1968: *Ajattelun ja toiminnan kieli*. Suomeksi toimittanut Jorma Toivainen. Otava, Helsinki.

Iskanius, Sanna 2002: Kahden kieleen ja kulttuurin labyrintissa – venäjänkielisten maahanmuuttajanuorten kieli-identiteetti. Teoksessa *Moniääninen Suomi*. Toimittaneet Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen ja Hennele Dufva. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä.

Israel, Nico 2000: *Outlandish : Writing Between Exile and Diaspora*. Stanford University Press, Palo Alto, CA, USA. p 14. Verkossa osoitteessa:
<http://site.ebrary.com/lib/jyvaskyla/Doc?id=10042893&ppg=30>

Jääskeläinen, Miisa 2002: *Sana kerrallaan. Johdatus luovaan kirjoittamiseen*. WSOY, Helsinki.

Karkama, Pertti 1979: *Sanataiteen suhde todellisuuteen. Materialistisen sanataideteorian perusteet*. Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva, Oulu.

Kristeva, Julia 1992: *Muukalaisia itsellemme*. Alkuteos *Entrangers à nous-mêmes* 1988. Suom. Päivi Malinen. Oy Gaudeamus Ab.

Kylätasku, Jussi 1990: Haastattelu teoksessa *Suhteeni kieleen*, joka perustuu Yleisradion samannimiseen ohjelmasarjaan. Toim. Seppo Kahila. Sarjaan haastateltiin vuosina 1983-1988 neljäätoista tunnettua sanankäyttäjää. Haastattelijana Seppo Kahila. Äänet muuttanut teksteiksi Tuula Pennanen. Haastateltavat ovat saaneet muokata tekstejään.

Lehtonen, Mikko 1996: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.

Linna, Väinö 1990: Haastattelu teoksessa *Suhteeni kieleen*, joka perustuu Yleisradion samannimiseen ohjelmasarjaan. Toim. Seppo Kahila. Sarjaan haastateltiin vuosina 1983-

1988 neljäätoista tunnettua sanankäyttäjää. Haastattelijana Seppo Kahila. Äänet muuttanut teksteiksi Tuula Pennanen. Haastateltavat ovat saaneet muokata tekstejään.

Lundberg, Ulla-Lena 2000: Studia Generalia esitelmä teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet* 4. Virikkeet, ainekset, rakenteet. toim. Ritva Haavikko. WSOY, Juva.

Manner, Eeva-Liisa 1990: Haastattelu teoksessa *Suhteeni kieleen*, joka perustuu Yleisradion samannimiseen ohjelmasarjaan. Toim. Seppo Kahila. Sarjaan haastateltiin vuosina 1983-1988 neljäätoista tunnettua sanankäyttäjää. Haastattelijana Seppo Kahila. Äänet muuttanut teksteiksi Tuula Pennanen. Haastateltavat ovat saaneet muokata tekstejään.

Meriluoto, Aila 1980: Studia Generalia esitelmä. Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet* 2. Toimittanut Ritva Haavikko. WSOY, Juva.

Norman, Marjatta 1996: Kaksikielisyys – ulkosuomaisten uusi ulottuvuus. Teoksessa *Vieraan ymmärtäminen. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista*. Toimittaneet Sirkka-Liisa Hahmo ja Osmo Nikkilä. SKS, Helsinki.

Nummi, Lassi 1990: Haastattelu teoksessa *Suhteeni kieleen*, joka perustuu Yleisradion samannimiseen ohjelmasarjaan. Toim. Seppo Kahila. Sarjaan haastateltiin vuosina 1983-1988 neljäätoista tunnettua sanankäyttäjää. Haastattelijana Seppo Kahila. Äänet muuttanut teksteiksi Tuula Pennanen. Haastateltavat ovat saaneet muokata tekstejään.

Nummi, Jyrki 2002: *Aika Pariisissa. Juhani Ahon ranskalainen kausi 1889-1890*. SKS, Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko 1989: Muuttajan kielimuodot ja identiteetti. Teoksessa *Kieli, kertomus, kulttuuri*. Toimittanut Tommi Hoikkala. Gaudeamus, Helsinki.

Onnikki, Tiina 1998: Kieli ja ajattelu. Kielen maailmankuvasta sen sisäisiin näkökulmaeroihin. Teoksessa *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Toim. Ullamajja Kivikuru ja Risto Kunelius. WSOY, Helsinki.

Paasilinna, Erno 1977: Kieli on kaiken mieli. Teoksessa *Kirjoittajan eväät*. Näkökulmia luovaan kirjoittamiseen. Toim. Jouko Lehtonen ja Ilpo Tiihonen. Gummerus, Jyväskylä.

Pennanen, Eila 1990: Haastattelu teoksessa *Suhteeni kieleen*, joka perustuu Yleisradion samannimiseen ohjelmasarjaan. Toim. Seppo Kahila. Sarjaan haastateltiin vuosina 1983-1988 neljäätoista tunnettua sanankäyttäjää. Haastattelijana Seppo Kahila. Äännet muuttanut teksteiksi Tuula Pennanen. Haastateltavat ovat saaneet muokata tekstejään.

Rainio, Ritva 1988: *Asiatyly ja viestintä*. Kahdeksas painos. SKS. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.

Saarikoski, Pentti 1980: Studia Generalia esitelmä. Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. Toimittanut Ritva Haavikko. WSOY, Juva.

Saarikoski, Pentti 1998: Haastattelu teoksessa *Salaamatta. Kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. Toim. Henni Ilomäki, Ulla-Maija Peltonen ja Hilpi Saure. SKS, Helsinki.

Snellman, Aino ja Vuolab, Kerttu 1993: *Puhu omaa kieltä lapsellesi*. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsinki.

Schoultz, Solveig von 1980: Studia Generalia esitelmä. Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. Toimittanut Ritva Haavikko. WSOY, Juva.

Sinervo, Helena 2004: Runoilijan talossa Tammi, Helsinki.

Suojanen, Päivikki – Suojanen, Matti K. 1993: *Kulttuurin kaleidoskoopista. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista*. Antrokirjat, Kangasala.

Thornton, Geoffrey 1976: Kieli jonka omaksumme. Teoksessa: *Kielen tiet*. Doughty, Peter – Pearce, John – Thornton, Geoffrey. Suomentanut Maria Vilkuna. Tammi, Helsinki.

Tode, Emil 1994: *Enkelten siemen*. Vironkielisestä alkuteoksesta Piiririik suomentanut Juhani Salokannel. Otava, Helsinki.

Tyyri, Jouko 1990: Haastattelu teoksessa *Suhteeni kieleen*, joka perustuu Yleisradion samannimiseen ohjelmasarjaan. Toim. Seppo Kahila. Sarjaan haastateltiin vuosina 1983-1988 neljäätoista tunnettua sanankäyttäjää. Haastattelijana Seppo Kahila. Äänet muuttanut teksteiksi Tuula Pennanen. Haastateltavat ovat saaneet muokata tekstejään.

Vildomec, Verboj 1963: *Multilingualism*. A. W. Sythoff, Leyden, Netherlands.

Volosinov, Valentin 1990: *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Suom. Tapani Laine. Vastapaino, Tampere.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Immigrant-institutet: Luova kaksikielisyys. 22-23.10.1998. Suomen pääkonsulinvirasto, Göteborg. <<http://www.immi.se/imer/kieli.htm>> [Luettu 4.3.2005]

Meddelanden från Åbo Akademi nr 17: Hans sol har starka muskler. Theodor Kallifatides talade om kulturskillnader och språkets skönhet. 28.11.2003. Kirjoittanut Heidi Backas. <http://www.abo.fi/meddelanden/artiklar/2003_17_kallifatides.sht> [Luettu 26.2.2005]

Unikare: Murre o mun äirinkiel. 11.11.2001. Kirjoittanut Anneli Perkiö. <http://www.unikankare.net/kirjoitukset/ap_heli_laaksonen161101.html> [Luettu 23.3.2005]

Verkkotie: Viihteen vihollinen. 16.2.2001. <<http://www.verkkotie.fi/Koulutie/Kysy/160201iran/kysy.html>> [Luettu 14.3.2005]

Virittäjä: Suunvuoro. 2/1998. Kirjoittanut Lea Laitinen. <<http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/vir98suu2.html>> [Luettu 13.3.2005]